

Länsstyrelsen
i Jönköpings län

Meddelande nr 2022:xx

Hälsans miljömål

Remissversion

Hälsans miljömål

Remissversion

Meddelande nr 2022:xx

Meddelande	nummer 2022:xx
Referens	Elisabeth Johansson och Moa Lindvert, enheten för ekologisk hållbarhet, Samhällsavdelningen. Maj 2022
Kontaktperson	Elisabeth Johansson och Moa Lindvert, miljömålssekreteriatet Länsstyrelsen i Jönköpings län miljomal.jonkoping@lansstyrelsen.se
Webbplats	www.lansstyrelsen.se/jonkoping
Fotografier	Mostphotos.com
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—22/XX--SE

© Länsstyrelsen i Jönköpings län 2022

Förord

Rapportens förord skrivs efter remissen.

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	7
Åtgärdssammanfattning	8
Inledning	9
Fokusområde: En giffri miljö.....	16
1. Öka kunskapen om handlingsplaner för förorenade områden.....	17
2. Inventera och riskklassa förorenade områden.....	18
3. Genomföra undersökningar av potentiellt förorenade områden	20
4. Arbeta med saneringsåtgärder av förorenade områden.....	22
5. Fasa ut farliga kemikalier.....	23
6. Säkerställa säker förvaring av kemikalier	25
7. Öka kunskapen om kemikalier inom detalj-handeln.....	27
8. Minimera mängden farliga ämnen i barns förskole- och skolmiljö	28
9. Ställa kemikaliekraV i upphandling	30
Fokusområde: Hållbar konsumtion och produktion	32
10. Minska avfallsmängderna och främja cirkularitet.....	33
11. Minska användning av engångsartiklar.....	37
12. Skapa cirkulära flöden av bygg- och rivningsresurser	38
13. Underlätta för delning av produkter och tjänster.....	41
14. Genomföra utbildning och studiebesök kring cirkulär ekonomi och industriell symbios	42
15. Skapa möjligheter för hållbara livsstilar.....	45
Fokusområde: Livsmiljöer för en god hälsa.....	48
16. Etablera hälsofrämjande utomhusmiljöer på förskole- och skolgårdar	49
17. Etablera platser för tätortsnära odling	51
18. Genomföra modellberäkningar av luftkvalitet vid förtätning och ny-exploatering.....	53
19. Sprida information om vedeldning	54
20. Minska hälsoskadligt buller	56
21. Minska spridning av plast, mikroplast och nanoplast	58
Fokusområde: Hållbara städer och samhällen.....	60

22. Främja fysisk aktivitet i städer och samhällen	62
23. Etablera attraktiva allmänna platser för unga	63
24. Integrera social hållbarhet i fysisk planering	65
25. Etablera kulturmiljösamverkan Jönköpings län	66
26. Upprätta regionala etappmål för kultur- historiskt värdefull bebyggelse	68
27. Aktualisera underlag för kulturmiljövärden	70
28. Skydda särskilt värdefull kulturmiljö	72
Bilagor	74
Referenser	75
Bakgrund	79
Fokusområden Hälsans miljömål	81
Nuläget per miljömål	89
Referenser	109

Sammanfattning

Syftet med Åtgärdsprogram Hälsans miljömål är att bidra till att nå nationella miljömål och de globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030.

Åtgärdsprogrammet kommer gälla under åren 2023 till 2027 och berör främst miljökvalitetsmålen frisk luft, giftfri miljö, skyddande ozonskikt, säker strålmiljö samt god bebyggd miljö. Dessutom berörs ett flertal mål i Agenda 2030.

Förslaget till åtgärdsprogram har tagits fram av Länsstyrelsen i Jönköping i samverkan med aktörer i länet utifrån regionala utmaningar och förutsättningar.

Åtgärdsprogrammet innehåller 28 förslag på åtgärder som kan genomföras av aktörer verk-samma i Jönköpings län. Åtgärderna redovisas i följande fokusområden, vilka bedöms som särskilt viktiga för att möta utmaningarna för Hälsans miljömål.

1. Giftfri miljö
2. Hållbar produktion och konsumtion
3. Livsmiljöer för god hälsa
4. Hållbara städer och samhällen

Åtgärder samlad lista

Åtgärderna i översikt

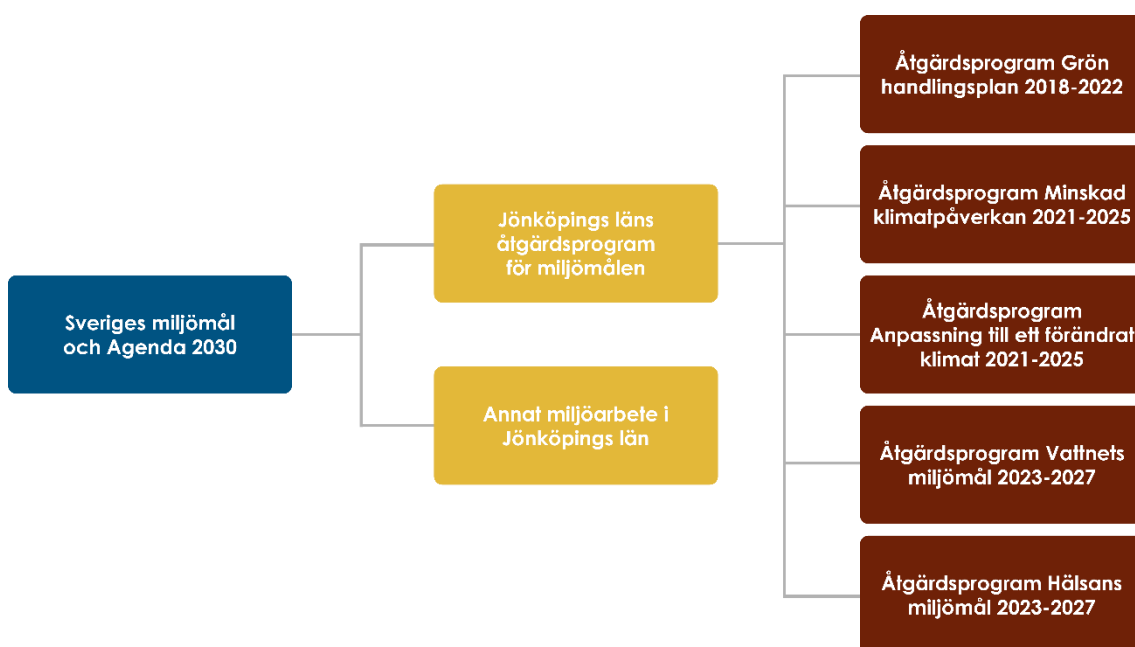
Nummer	Åtgärdsnamn	Ansvarig aktör
Giffri miljö		
1	Öka kunskapen om handlingsplaner för förorenade områden	Länsstyrelsen, kommunerna
2	Inventera och riskklassa förorenade områden	Länsstyrelsen, kommunerna
3	Genomföra undersökningar av potentiellt förorenade områden	Länsstyrelsen, kommunerna
4	Arbeta med saneringsåtgärder för förorenade områden	Länsstyrelsen, kommunerna
5	Fasa ut farliga kemikalier	Länsstyrelsen, Kommunerna, Region Jönköpings län, näringsliv
6	Säkerställa säker förvaring av kemikalier	Kommunerna, Region Jönköpings län och näringsliv.
7	Öka kunskapen om kemikalier i detaljhandel	Kommunerna
8	Minimera mängden farliga ämnen i barns förskole- och skolmiljöer	Kommunerna
9	Ställa kemikaliekraV i upphandling	Kommuner, Region Jönköpings län
Hållbar konsumtion och produktion		
10	Minska avfallsmängderna och främja cirkularitet	Samtliga aktörer
11	Minska användningen av engångsartiklar	Kommuner, Region Jönköpings län, privata aktörer
12	Skapa cirkulära flöden av bygg- och rivningsresurser	Kommuner, kommunala bolag, privata aktörer, Region Jönköpings län, Länsstyrelsen.
13	Underlätta för delning av produkter och tjänster	Kommuner, näringsliv, Region Jönköpings län, organisationer, Länsstyrelsen
14	Genomföra utbildning och studiebesök kring cirkulär ekonomi och industriell symbios	Kommuner, Region Jönköpings län
15	Skapa möjligheter för hållbara livsstilar	Länsstyrelsen*, Kommunerna, Region Jönköpings län*
Livsmiljöer för god hälsa		
16	Etablera hälsofrämjande utomhusmiljöer på förskole- och skolgårdar	Länsstyrelsen, Kommunerna*, Region Jönköpings län
17	Etablera platser för tätortsnära odling	Kommunerna
18	Genomföra modellberäkningar av luftkvalitet vid förtätning och ny-exploatering	Kommunerna
19	Sprida information om vedeldning	Kommunerna
20	Minska hälsoskadligt buller	Kommunerna
21	Minska spridning av plast, mikroplast och nanoplast	Kommunerna, Region Jönköpings län, Föreningar
Hållbara städer och samhällen		
22	Främja fysisk aktivitet i städer och samhällen	Kommunerna
23	Etablera attraktiva allmänna platser för unga	Kommunerna
24	Integrera social hållbarhet i fysisk planering	Länsstyrelsen*, kommunerna
25	Etablera kulturmiljösamverkan Jönköpings län	Länsstyrelsen, kommunerna
26	Upprätta regionala etappmål för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse	Länsstyrelsen, kommunerna
27	Aktualisera underlag för kulturmiljövården	Kommunerna*, Länsstyrelsen
28	Skydda särskilt värdefull kulturmiljö	Kommunerna, Länsstyrelsen

Inledning

Det övergripande målet för miljöarbetet i Sverige är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. De nationella miljö kvalitetsmålen fungerar som riktmärken för miljöarbetet i Sverige på nationell, regional och lokal nivå.

I Jönköpings län finns fem olika åtgärdsprogram för miljömålen. Åtgärdsprogrammen är tematiska och berör olika miljö mål. Tillsammans bildar åtgärdsprogrammen en helhet som tillsammans med annat miljöarbete i länet bidrar till att nå miljömålen och de målen för hållbar utveckling i Agenda 2030. Arbetet är en möjlighet att samla aktörerna och gemensamt komma fram till prioriterade åtgärder som länet kan samlas kring. Åtgärdsprogrammen gäller parallellt och revideras vid olika tidpunkter. Det nya åtgärdsprogrammet Hälsans miljö mål ska gälla mellan åren 2023 och 2027 och ersätter Åtgärdsprogram Hälsans miljö mål 2016-2021.

Figur 1: Kopplingen mellan nationella miljömålen och Agenda 2030 och länets åtgärdsprogram

Syfte, mål och avgränsningar

Syftet med åtgärdsprogrammet är öka förutsättningar för att förbättra miljötillståndet i länet. Programmet ska även ge vägledning och stöd för prioritering av insatser i regionala och lokala miljö målsarbetet för att nå de berörda miljö kvalitetsmålen samt de globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030.

Åtgärdsprogrammet ska leda till kraftfulla åtgärder som genomförs i samverkan av aktörer i länet.

Länsstyrelsens uppdrag

Länsstyrelsens uppdrag är att verka för att miljökvalitetsmålen nås på regional nivå, en del i detta är att utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram. Länsstyrelsen ska bland annat samordna det regionala mål- och uppföljningsarbetet. Länsstyrelsen har också en viktig roll i att verka för att genomföra Agenda 2030 på regional nivå. För att få ett större genomslag för agendan samverkar Länsstyrelsen med andra aktörer. Att integrera Agenda 2030 de regionala åtgärdsprogrammen är en del av det regionala arbetet för nå de globala hållbarhetsmålen.

Avgränsningar och kopplingar till andra styrande dokument

Hälsans miljömål berör många olika sakområden och flera av dessa områden finns också med i andra styrdokument som rör aktörer i Jönköpings län. Vissa områden som nämns i fokusområdena berör åtgärder i andra åtgärdsprogram och handlingsplaner.

Åtgärdsprogrammet Hälsans miljömål är ett av fem åtgärdsprogram för miljömålen i länet. Övriga åtgärdsprogram är:

- Åtgärdsprogram Vattnets miljömål 2023-2027
- Grön handlingsplans åtgärdsprogram 2018-2022
- Åtgärdsprogram Anpassning till ett förändrat klimat 2021-2025
- Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025

Det finns flera överlappningar och kopplingar mellan de olika åtgärdsprogrammen. Några av åtgärderna i detta åtgärdsprogram kan med fördel genomföras i samverkan med åtgärder i de andra programmen.

Hälsans miljömål har även koppling till många andra styrdokument och målsättningar på såväl nationell som regional nivå. I listan nedan finns några exempel.

- Regional utvecklingsstrategi¹
- Regional livsmedelsstrategi²
- Klimat- och energistrategi för Jönköpings län³
- Strategi och handlingsplan för jämlik hälsa i Jönköpings län⁴
- Sveriges strategi och handlingsplan för cirkulär ekonomi⁵

---

¹ [Regional utvecklingsstrategi](#)

² [Regional livsmedelsstrategi](#)

³ [Klimat- och energistrategi för Jönköpings län](#)

⁴ [Strategi och handlingsplan för jämlik hälsa i Jönköpings län](#)

⁵ [Sveriges strategi och handlingsplan för cirkulär ekonomi](#)

- Nationella folkhälsopolitiska mål⁶
- Friluftslivspolitiska målen⁷
- Sveriges mål om att genomföra Agenda 2030⁸

Sveriges miljömål

I Sverige finns 16 nationella miljökvalitetsmål och ett övergripande generationsmål. Det övergripande målet för svensk miljöpolitik är att de stora miljöproblemen ska vara lösta till år 2030 (till år 2050 för Begränsad klimatpåverkan).

Syftet med miljömålssystemet är att få ett strukturerat miljöarbete med en systematisk uppföljning av miljöpolitiken. Miljömålen gäller alla och ska tillämpas på alla nivåer i det svenska samhället.

Miljömålssystemet består av tre sorters mål:

- Generationsmålet anger den allmänna inriktningen på miljöarbetet.
- Miljökvalitetsmålen beskriver den kvalitet vi vill att miljön ska ha 2030. Till varje mål finns ett antal preciseringar som förtydligar vad miljökvalitetsmålet innebär. Preciseringarna är viktiga som vägledning för arbetet med miljökvalitetsmålen och vid uppföljningen av om de nås.
- Etappmålen är mer inriktade på åtgärder istället för att beskriva miljötilståndet. Etappmålen är inte uppdelade per miljökvalitetsmål. De flesta etappmål riktar sig till nationella myndigheter. Etappmålen beslutas i olika omgångar och har olika mål år.

Generationsmålet lyder: "Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser."

Generationsmålet innebär att förutsättningarna för att lösa miljöproblemen ska nås inom en generation. Miljöpolitiken ska fokusera på att:

- Ekosystemen har återhämtat sig, eller är på väg att återhämta sig, och deras förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster är säkrad.
- Den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart.
- Människors hälsa utsätts för minimal negativ miljöpåverkan samtidigt som miljöns positiva inverkan på människors hälsa främjas.
- Kretsloppen är resurseffektiva och så långt som möjligt fria från farliga ämnen.
- En god hushållning sker med naturresurserna.

---

⁶ [Nationella folkhälsopolitiska mål](#)

⁷ [Friluftslivspolitiska målen](#)

⁸ [Sveriges mål om att genomföra Agenda 2030](#)

- Andelen förnybar energi ökar och att energianvändningen är effektiv med minimal påverkan på miljön. Konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt.

Information om arbetet för miljömålen finns på webbplatsen Sveriges miljömål⁹.

Åtgärdsprogrammet Hälsans miljömål berör främst miljö kvalitetsmålen Frisk luft, Giftfri miljö, Skyddande ozonskikt, Säker strålmiljö och God bebyggd miljö.

Sve

Figur 2: Sveriges miljömål: Illustration: Tobias Flygar

Globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030

Agenda 2030 är världens gemensamma agenda för omställning till ett hållbart samhälle. Det övergripande syftet med Agenda 2030 är att arbeta samlat för en hållbar utveckling ur socialt, miljömässigt och ekonomiskt perspektiv. För att ringa in särskilt viktiga områden och utmaningar innehåller agendan 17 mål och till dem hör 169 delmål som världens länder har enats om. Alla länder och alla aktörer i samhället är viktiga för att genomföra Agenda 2030 och tillsammans jobba för att nå målen om hållbar utveckling. I Sverige arbetar vi med den miljömässiga dimensionen av Agenda 2030 genom arbetet med miljömålen. Problemen är i

⁹ [Sveriges miljömål \(sverigesmiljomal.se\)](https://sverigesmiljomal.se)

många fall globala, men lösningarna är ofta lokala och aktörer i länet har en betydelsefull roll i att bidra till Sveriges arbete med Agenda 2030 och hållbar utveckling.

Åtgärdsprogram Hälsans miljömål relaterar främst till mål 1: ingen fattigdom, mål 3; hälsa och välbefinnande, mål 4: god utbildning för alla, mål 8: anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt, mål 9; hållbar industri, innovationer och infrastruktur, mål 10: minska ojämlikhet, mål 11: hållbara städer och samhällen, mål 12: hållbar konsumtion och produktion, mål 13: bekämpa klimatförändringar, mål 15: ekosystem och biologisk mångfald och mål 17: genomförande och globalt partnerskap

Figur 3: Illustration över de globala målen för hållbar utveckling som främst kopplar till åtgärdsprogrammet

Framtagande och process

Framtagandet av det nya åtgärdsprogrammet påbörjades under våren 2021 genom framtagandet av en omvärlds- och nulägesanalys, se bilaga 1. Länsstyrelsen anordnade sedan workshop med deltagare från berörda aktörer, till exempel kommunerna, kommunala bolag, Region Jönköpings län och föreningar, för att utifrån utmaningarna i nulägesanalysen identifiera de områden som bör vara prioriterade för åtgärder i länet. Underlagen från workshopen användes för att ta fram fyra fokusområden.

Arbetsgrupper med representanter från berörda aktörer tillsattes under hösten 2021. Arbetsgrupperna har tagit fram åtgärder utifrån fokusområdena och dess utmaningar. I arbetsgrupperna har representanter från kommunerna, Region Jönköpings län Naturskyddsföreningen, June avfall och LRF medverkat.

Länsstyrelsens ambition med arbetet var att få en hög kompetens och bred representation från olika aktörer i länet. Genom den breda representationen vill Länsstyrelsen att programmet ska bli väl förankrat för att skapa samordningsvinster och bättre effektivitet i arbetet för att nå miljömålen. Arbetsgruppernas uppgift var att ta fram åtgärder som kräver

flera aktörers gemensamma kunskap och samverkan, får mer effekt av att genomföras av flera aktörer samtidigt samt sker inom eftersatta områden.

Uppföljning

Åtgärderna i åtgärdsprogrammet följs varje år upp av Länsstyrelsen och varje aktör gör en bedömning av hur långt man kommit. Uppföljningen sker i åtgärdswebben¹⁰, som är ett publikt webbverktyg för uppföljning och redovisning av länens regionala åtgärdsprogram för miljömål.

Uppföljningen av genomförandet av respektive åtgärd bedöms enligt en genomförandegrad. En vägledning för bedömning av genomförandegraden finns för alla respektive åtgärd.

G: Åtgärden är genomförd helt, eller i huvudsak, alternativt pågår kontinuerligt.

H: Åtgärden är genomförd till hälften eller mer.

P: Åtgärden är påbörjad men ej genomförd till hälften.

E: Åtgärden är ej påbörjad.

Ej relevant: Åtgärden är ej relevant.

Uppföljningen omfattar även en kort beskrivning av vad som gjorts. Länsstyrelsen gör en sammanställning och analys av åtgärdsuppföljningen som publiceras på vår webbplats. I åtgärdswebben kan varje aktör själv göra utdrag för att sammanställa sina egna men även länets resultat i det format som passar varje aktör.

Halvtidsavstämning

Länsstyrelsen planerar att göra en halvtidsavstämning när halva programperioden är genomförd. Halvtidsavstämningen ska ge svar på vilka åtgärder som kan kräva fler insatser och varför samt om några åtgärder behöver justeras eller ska strykas. Berörda aktörer informeras om översynen och det finns möjligheter att komma med synpunkter och önskemål på förändringar i åtgärdsformuleringarna. Länsstyrelsen tar fram förslag på hur åtgärderna kan ändras, under det arbetet tas det kontakt med berörda aktörer för diskussion. När förslaget är klart skickas det till berörda aktörer för att ge dem möjlighet att bestämma om de vill ändra sina åtaganden utifrån ändringarna. Då ges även chansen att åta sig fler åtgärder eller avsäga sig åtgärder.

Läshänvisning

Åtgärdsprogrammet innehåller fyra fokusområden med tillhörande åtgärder.

---

¹⁰ www.åtgärdswebben.se

Fokusområdena är

1. En giftfri miljö
2. Hållbar produktion och konsumtion
3. Livsmiljöer för en god hälsa
4. Hållbara städer och samhällen

I avsnitten för vart och ett av fokusområdena redovisas regionala åtgärder som bedöms särskilt viktiga för att öka de regionala förutsättningarna att nå miljömålen och miljödimensionen av Agenda 2030. För varje åtgärd visas kopplingen till relevanta miljö kvalitetsmål och mål i Agenda 2030. Varje åtgärdsbeskrivning följer en given uppställning. Samtliga åtgärder ska genomföras under programperioden 2023–2027.

För att klara de uppsatta målen i sin helhet behövs åtgärder av olika slag och medverkan från många olika aktörer under lång tid framöver. Under rubriken ”Ansvar” anges den organisation som förväntas genomföra åtgärden, eller medverka i genomförandet om det är flera organisationer som anges. Om flera organisationer anges som ansvariga för en åtgärd föreslås en huvudansvarig där det är möjligt. Huvudansvarig är då markerad med en stjärna. Under arbetets gång har arbetsgrupperna försökt att skatta nyttan av varje åtgärd för miljön. Detta bland annat för att vid prioriteringen av vilka åtgärder som ska ingå i programmet kunna väga nyttan och kostnaden.

Fokusområde: En giftfri miljö

Miljö kvalitetsmål:

Giftrfri miljö, God bebyggd miljö och Grundvatten av god kvalitet

Globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030:

Kemikalier finns överallt i vår vardag. Vi behöver minska de miljö- och hälsofarliga ämnena genom förebyggande åtgärder, skapa en giftfri vardag samt genomföra tillsyn av pågående och nedlagda miljöfarliga verksamheter.

Människor, djur och växter utsätts för farliga ämnen som sprids när varor, kemiska produkter och material tillverkas, används och blir till avfall. För att skydda människors hälsa och den biologiska mångfalden behöver spridningen av farliga ämnen förebyggas och minska.

1. Öka kunskapen om handlingsplaner för förorenade områden

Syfte och mål

Syftet är att öka kunskapen hos tillsynsmyndigheter och verksamhetsutövare om hur handlingsplaner kan användas som verktyg i verksamhetens egenkontroll. En ökad användning av handlingsplaner för förorenade områden ger förutsättningar för ett kontinuerligt arbete för att säkerställa att åtgärder vidtas som minskar miljöbelastningen från föroreningar.

Bakgrund

Det finns ett behov av att arbeta mer kontinuerligt med förorenade områden på pågående verksamheter, både från tillsynsmyndighetens och verksamheternas sida. Idag är arbetet ofta händelsestyrt och frågor om hantering av föroreningar inom verksamhetsområdet aktualiseras när bolagen exempelvis vill göra ändringar i sin verksamhet, bygga eller anlägga nytt. För tillsynsmyndigheterna finns en risk att all tid läggs på händelsestyrda aktiviteter och att frågor som gäller ett mer långsiktigt förhållningssätt till föroreningarna får stå åt sidan. Genom att verksamhetsutövare upprättar handlingsplaner för förorenade områden går det att åstadkomma ett mer kontinuerligt och långsiktigt arbete, vilket också gynnar förutsättningarna för att göra mer genomtänkta prioriteringar. Förutom miljövinsten finns även andra positiva effekter av ett aktivt arbete med handlingsplaner. Det kan till exempel handla om ekonomiska samordningsvinster vid provtagning eller saneringsinsatser.

Förorenade områden finns sällan med i företagets egenkontroll. Det är därför viktigt att belysa att frågan bör finnas med på samma sätt som övriga miljöfrågor, både i verksamhetsutövarens egenkontroll och i tillsynsmyndighetens tillsyn av verksamheterna.

Genomförande

För att genomföra åtgärden ska följande steg göras:

- a) Länsstyrelsen fortsätter med tillsynsvägledning kring handlingsplaner för förorenade områden och utbildar handläggare på kommun och länsstyrelsen.
- b) Handläggare vid länsstyrelsen och på kommunerna informerar sina respektive tillsynsobjekt om handlingsplaner för förorenade områden.

Ansvariga aktörer

- a) Länsstyrelsen
- b) Länsstyrelsen och kommunerna

Effekt och uppföljning

Genom att få verksamhetsutövare att upprätta handlingsplaner över förorenade områden skapas en grund för ett långsiktigt arbete som kontinuerligt ska minska miljöbelastningen samt att förorenade områden i ökande utsträckning åtgärdas.

G: Tillsynsmyndigheten har informerat alla pågående verksamheter i riskklass 1 och 2, eller om verksamheten inte inventerats som branschklass 1 och 2, om att framtagande av en handlingsplan för förorenade områden finns som ett verktyg inom egenkontrollen och att verksamhetsutövarna kan börja använda sig av den.

H: Minst hälften av alla pågående verksamheter i riskklass 1 och 2, eller om verksamheten inte inventerats som branschklass 1 och 2, har informerats om handlingsplaner som verktyg.

P: Handläggare har utbildats i hur handlingsplaner kan användas.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande

Kostnad och finansiering

Ingen merkostnad i tillsynsarbetet. Budgeterade skattemedel och tillsynsavgifter.

2. Inventera och riskklassa förorenade områden

Syfte och mål

Målet är att öka kännedom om potentiellt förorenade områden för att undvika skador på människors hälsa och miljön. Syftet med åtgärden är att göra en systematisk inventering och riskklassning av samtliga potentiellt förorenade områden i länet.

Bakgrund

Inventeringen utförs enligt MIFO-metodiken som är indelad i två faser, en orienterande insamling och sammanställning av information i MIFO Fas 1 och en översiktlig miljöteknisk undersökning i MIFO fas 2.

MIFO Fas 1 bygger på informationsinsamling, utifrån detta görs en samlad bedömning och objektet tilldelas en riskklass. Riskklassningen används sedan som ett prioriteringsverktyg för att bedöma hur angeläget det är att gå vidare med provtagningar på ett misstänkt förorenat område (MIFO Fas 2).

Naturvårdsverket har genomfört en branschkartläggning som ligger till grund för olika branschers riskklassning.

Åtgärden var också med i Åtgärdsprogram Hälsans miljömål 2016-2021 men riktade sig då mer specifikt mot förorenade områden i den löpande miljötillsynen. Åtgärden blev då inte helt genomförd och den bedöms vara viktig för samtliga objekt, både där ansvar finns och där det saknas. Det är av betydelse att inventeringen slutförs eftersom den utgör en viktig prioriteringsgrund för vilka förorenade områden som behöver utredas vidare. Resurser behövs därför avsättas för att slutföra inventeringen.

Genomförande

Alla potentiellt förorenade områden i länet med branschklass (BKL) 1 och 2 i EBH-stödet och med status ”identifiering avslutad, inventering ej påbörjad” ska vid utgången av programperioden ha inventerats och riskklassats enligt MIFO fas 1 (Metodik för Inventering av Förorenade Områden¹¹). I de fall en fullständig MIFO-fas 1 inte är möjlig eller lämplig att genomföra kan tillsynsmyndigheten istället ange en bedömd riskklass, vilken då motiveras, eller göra en bedömning av ändrad status i EBH-stödet till ”identifiering avslutad-ingen åtgärd” och ange en motivering till varför det inte bedöms motiverat att arbeta vidare med objektet.

Kommunerna och Länsstyrelsen arbetar med målsättningen att senast till utgången av programperioden ska alla potentiellt förorenade områden i länet ha inventerats och riskklassats enligt MIFO fas 1. De branscher som ska inventeras har huvudsakligen BKL 1 och 2 enligt Naturvårdsverkets branschkartläggning.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDET

Åtgärden har synergieffekter med åtgärd 4 i Åtgärdsprogram Anpassning till ett förändrat klimat som handlar om risk för översvämning och skred vid förorenade områden.

Det är positivt om det i inventeringsskedet också tas hänsyn till risk för översvämning, ras och skred. Även om föroreningen är av mildare karaktär kan den orsaka stor skada om den sprids vid en översvämning.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen och kommunerna ansvarar för sina respektive tillsynsobjekt.

Effekt och uppföljning

En inventering enligt MIFO fas 1 ger kunskap om på vilka platser det är prioriterat att göra mer detaljerade undersökningar och ger en översiktlig bedömning av miljö- och hälsorisker på objektet.

G: Alla potentiellt förorenade områden i kommunen som härrör från prioriterade branscher (BKL 1 och 2) har inventerats och riskklassats eller att bedömningen har gjort att status i EBH-stödet kan sättas till ”identifiering avslutad - ingen åtgärd”.

---

¹¹ <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/fororenade-omraden/inventering-av-fororenade-omraden/>

H: Minst hälften av de potentiellt förorenade områdena i kommunen är inventerade och riskklassade.

P: Handlingsplan/verksamhetsplan för arbetet finns och inventering har påbörjats.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö, Grundvatten av god kvalitet

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Arbetstiden samt eventuellt konsultarvode för att utföra inventering enligt MIFO fas 1 finansieras av ansvariga verksamhetsutövare/fastighetsägare (objekt med ansvar) och kommun/länsstyrelse (objekt utan ansvar).

En MIFO fas 1-inventering kostar i genomsnitt 15 000–30 000 kronor att utföra. Den genomsnittliga tillsynstiden för tillsynsmyndigheten där inventering utförs på konsultbasis eller av en verksamhetsutövare/fastighetsägare/exploatör är cirka två arbetsdagar (16 timmar) per objekt. Om tillsynsmyndigheten själv utför inventeringen uppskattas tidsåtgången till cirka 40 timmar per objekt.

Kommunernas arbetstid kan delvis täckas av tillsynsavgifter. I övrigt sker finansiering genom kommunens budgetanslag.

3. Genomföra undersökningar av potentiellt förorenade områden

Syfte och mål

Målet är att få en översiktlig bild av inom vilka områden det kan finnas föroreningar. Syftet med åtgärden är att genomföra undersökning av potentiellt förorenade områden i länet.

Bakgrund

Inventeringen utförs enligt MIFO-metodiken (Metodik för Inventering av Förorenade Områden) som är framtagen av Naturvårdsverket¹². MIFO fas 2 är en översiktlig undersökning vars syfte är att ge en översiktlig bild av om föroreningar finns inom det aktuella området och i vilka halter, förutsättningar för spridning och exponering samt skyddsobjekt. MIFO fas 2 innebär provtagning av till exempel mark och grundvatten samt utvärdering av

---

¹² <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/fororenade-omraden/inventering-av-fororenade-omraden/>

resultaten, vilket inkluderar en riskklassning av den undersökta platsen. Objekt som är aktuella för fas 2 är sådana som har bedömts tillhöra riskklass 1 och 2 i den första orienterade studien (fas 1).

Det övergripande nationella målet är att alla förorenade områden i riskklass 1 och 2 är åtgärdade till år 2050. För att det ska gå att nå dit måste resurser avsättas. Det är viktigt att takten i kommunernas och Länsstyrelsens verksamhetsplan återspeglar den takt som behövs för att nå målet.

Genomförande

Undersökningar enligt MIFO fas 2 ska utföras på förorenade områden i riskklass 1 och 2 i enlighet med kommunens/Länsstyrelsens verksamhetsplan eller motsvarande dokument.

Länsstyrelsen och kommunerna förelägger ansvariga att utföra översiktlig undersökning och riskklassning. I de fall det inte finns någon ansvarig kan statliga bidragsmedel sökas.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen och kommunerna ansvarar för sina respektive tillsynsobjekt.

Effekt och uppföljning

En inventering enligt MIFO fas 2 ger kunskap om området är förorenat eller inte och om fördjupade undersökningar och eventuella riskminskande åtgärder behöver genomföras.

G: Målet med åtgärden är uppnått, åtgärden är helt genomförd i enlighet med plan.

H: Minst 75 procent av åtgärden är genomförd.

P: Minst en MIFO fas 2 utredning är genomförd.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö, Grundvatten av god kvalitet

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

En MIFO fas 2 undersökning kostar i genomsnitt 150 000-200 000 kronor. Detta finansieras av ansvariga verksamhetsutövare/fastighetsägare eller med statliga medel där ansvar saknas. Länsstyrelsen ansöker årligen om bidrag för tillsyn från Naturvårdsverket och har även möjlighet att söka bidrag för undersökningar i de fall ansvar saknas. Statens medel är emellertid begränsade och endast ett fåtal objekt kan beviljas bidrag för undersökningar varje år. Kommunernas arbetstid kan delvis täckas av tillsynsavgifter.

4. Arbeta med saneringsåtgärder av förorenade områden

Syfte och mål

Syftet med efterbehandling av förorenade områden, objekt i riskklass 1 och 2, är att långsiktigt minska riskerna för människors hälsa och miljön.

Bakgrund

Det finns i Jönköpings län 61 objekt i riskklass 1 (mycket stor risk) och drygt 560 objekt i riskklass 2 (stor risk). Om det ska vara möjligt att åtgärda alla områden i riskklass 1 och 2 till år 2050 måste åtgärdstakten öka. Det är viktigt att takten i kommunernas och Länsstyrelsens verksamhetsplan återspeglar den takt som behövs för att nå målet.

Genomförande

Arbetet med saneringsåtgärder ska utföras på förorenade områden i riskklass 1 och 2 i enlighet med kommunens/Länsstyrelsens verksamhetsplan eller motsvarande dokument.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen och kommunerna ansvarar för sina respektive tillsynsobjekt.

Miljöeffekt och uppföljning

Förorenade områden kan medföra en rad negativa effekter för människors hälsa och miljön, både idag och i framtiden. Efterbehandlingen innebär att miljön saneras på ett sådant sätt att riskerna för människors hälsa och miljön minskas till en acceptabel nivå.

G: Målet med åtgärden är uppnått, åtgärden är helt genomförd i enlighet med plan.

H: Minst 75 procent av åtgärderna i planen är genomförd.

P: Arbetet med saneringsåtgärder har påbörjats på ett riskklass 1- eller 2-objekt.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö, Grundvatten av god kvalitet

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Arbetstid samt utrednings- och åtgärdskostnader. Kostnaden för en sanering kan vara mycket varierande allt från några hundratusen till dryga 100 miljoner kronor. Åtgärden finansieras av ansvariga verksamhetsutövare och fastighetsägare och/eller statligt stöd. Förutsatt att objektet är färdigutrett är den genomsnittliga arbetstiden för tillsynsmyndigheten vid åtgärden cirka 60-70 dagar per objekt. Tiden kan dock variera utifrån objektspecifika förhållanden. Kommunernas arbetstid kan delvis täckas av tillsynsavgifter.

5. Fasa ut farliga kemikalier

Syfte och mål

Minska användningen och spridningen av farliga kemikalier i länet genom ökat fokus på regelbundet och strukturerat utfasningsarbete.

Bakgrund

Många företag och organisationer använder ett stort antal kemikalier på olika håll i verksamheten. För att minska riskerna med spridning och kunna arbeta effektivt med utfasning av farliga ämnen behövs det övergripande kunskap om vilka kemikalier som finns i organisationen och hur de används. Detta kan göras genom ett kemikaliehanteringssystem som kontinuerligt uppdateras.

Farliga kemikalier kan till exempel vara vattendirektivsämnen, ämnen i Kemikalieinspektionens PRIO-databas¹³ samt ämnen i Europeiska kemikaliemyndighetens (ECHAs) kandidatförteckning¹⁴, tillståndsämnena och begränsningsämnen enligt Reach¹⁵. Minskning av farliga kemikalier kan ske genom substitution, det vill säga att ämnet byts ut mot ett mindre farligt ämne (produktvalsprincipen), eller att processen förändras så att det farliga ämnet inte längre behövs i produktionen och verksamheten. Vidare ska verksamhetsutövaren upprätta en kemikalieförteckning¹⁶.

Några av de största utmaningarna är att användningen och produktionen av kemikalier ökar kraftigt i världen. Den globala handeln med kemikalier och varor leder till att farliga kemiska ämnen sprids vid tillverkningen, under användningen och i avfallsledet.

---

¹³ [PRIO-databasen](#)

¹⁴ [kandidatförteckning](#)

¹⁵ [Begränsningar enligt Reach](#)

¹⁶ Förordningen om verksamhetsutövarens egenkontroll

Fler ämnen läggs till EU:s kandidatförteckning och förändringar sker för andra listade ämnen. Att arbeta fortlöpande och systematisk är därför nödvändigt för att fasa ut farliga kemikalier. Åtgärden utgår från preciseringen av miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö som anger att ”användningen av särskilt farliga ämnen har så långt som möjligt upphört”.

Genomförande

FÖR KOMMUNERNA, REGION JÖNKÖPINGS LÄN OCH LÄNSSTYRELSEN:

En kemikalieutfasningsgrupp bildas med representanter från varje kommun, Region Jönköpings län samt Länsstyrelsen. Deltagare i gruppen ska vara till exempel kemikaliestrateger, miljömålsstrateger eller miljö- och hälsoskyddsinspektörer.

Gruppen träffas två gånger per år för att dela erfarenheter om kemikalieutfasning inom olika kommunala förvaltningar samt diskuterar gemensamma projekt som kommunerna vill genomföra under året och en plan för arbetet tas fram. Representant från Länsstyrelsen samordnar gruppen och tar fram dagordning. De olika kommunerna turas om att vara värd för träffarna.

FÖR KOMMUNERNA OCH LÄNSSTYRELSEN (I SIN ROLL SOM TILLSYNSMYNDIGHETER):

- i. Tillsynsmyndigheten går ut med information om målet till verksamhetsutövarna.
- ii. Informationsmaterial om kemikalieförteckning på Länsstyrelsens hemsida uppdateras angående framtagande av handlingsplan för utfasning.
- iii. Tillsynsmyndigheten arbetar aktivt i tillsynen med att lyfta frågan och arbeta för att verksamhetsutövarna har uppdaterade kemikalieförteckningar och handlingsplaner för utfasning.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen, Kommunerna, Region Jönköpings län

Effekt och uppföljning

Risken för spridning och exponering av farliga kemikalier minskar om användandet i länet minskar. Möjligheterna att uppfylla miljö kvalitetsnormerna enligt vattendirektivet ökar.

Åtgärden bidrar till en miljömålsstyrd tillsyn med fokus på att minska användningen av farliga ämnen. I samband med slutuppföljning av programmet följs det upp hur väl deltagande aktörer lyckats med att jobba fortlöpande och systematiskt för att minska användningen av farliga ämnen.

LÄNSSTYRELSEN OCH KOMMUNERNA

G: punkt i-iii ska vara genomförda.

Kemikalieutfasningsgruppen har träffats regelbundet under programperioden.

H: punkt i-ii ska vara genomförda.

Kemikalieutfasningsgruppen har träffats vid minst ett tillfälle.

P: punkt i ska vara genomförd.

Kemikalieutfasningsgruppen har startats.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande

Kostnad och finansiering

Finansiering i befintlig verksamhet. Substitution kan leda till ökade eller minskade kostnader.

6. Säkerställa säker förvaring av kemikalier

Syfte och mål

Att förebygga ohälsa, olycksfall och utsläpp orsakade av bristfällig förvaring av kemikalier, samt förhindra stöld och illegal användning av kemikalier¹⁷.

Bakgrund

Säker förvaring av kemikalier är viktig av såväl arbetsmiljö-, miljö- som säkerhetsskal. Förråd och förrådsskåp behöver regelbundet ses över och dess innehåll gallras. Vissa kemikalier blir oanvändbara med åren eller i värsta fall farligare, andra får inte samförvaras. Förrådens ventilation, invallning och brandskydd ska uppfylla kraven för dess innehåll.

Även risken för stöld och illegal användning av kemikalier måste beaktas. Vissa verksamheter kan utgöra ett mål i sig då ett sabotage kan få stora konsekvenser i form av utsläpp av skadliga ämnen, brand eller explosion. Andra verksamheter kan råka ut för stöld av kemikalier som kan användas för att orsaka skada på annan plats. Den skada som kan åstadkommas med kemikalier beror i viss utsträckning på mängden, men även mindre kvantiteter kan ge stor effekt beroende på kemikaliernas egenskaper och den aktuella situationen. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har aktuell information om kemikalier som kan utgöra en säkerhetsrisk¹⁸.

Genomförande

Denna åtgärd fokuserar på förråd med farliga ämnen i ren form, men även förråd med övriga kemiska produkter (blandningar) omfattas ifall de innehåller produkter med

---

¹⁷ ”Kemikalier” omfattar i denna åtgärd såväl kemiska produkter i form av rena ämnen som blandningar.

¹⁸ <https://www.msb.se/sv/amnesomraden/skydd-mot-olyckor-och-farliga-amnen/brottsforebyggande/kemiska-hot/>

faropiktogram. Prioritera förråd med större antal eller mängd kemiska produkter samt de som finns nära barn och unga, till exempel skolornas kemikalieförråd. Rutin ska finnas för att säkerställa kontinuerlig uppdatering av kemikalieförteckningar under arbetets gång.

- a) Kemiska produkter som inte längre finns något behov av rensas ut från förråden och tagits omhand på ett säkert sätt.
- b) Av MSB utpekade kemikalier rensas ut från förråden, alternativt har en säker förvaring och hantering (om det finns fortsatt behov av den kemiska produkten och den inte kan ersättas).

En del av de utpekade kemikalierna är vanligt förekommande och nödvändiga för vissa verksamheter. För dessa gäller istället att en tillräckligt säker förvaring och kontrollerad användning säkerställs.

- c) Kemiska produkter som är hälso- eller miljöfarliga till exempel innehåller utfasningsämnen¹⁹ ska rensas ut från förråden, alternativt har säker förvaring och hantering (om det finns fortsatt behov av den kemiska produkten och den inte kan ersättas).
- d) Kemikalieförrådets skick och lämplighet ses över och uppfyller gällande krav på säker förvaring²⁰.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Uppföljningen kan samordnas med ordinarie tillsynsverksamhet. I detta fall berörs flera olika tillsynsfunktioner på såväl kommunal (miljö- och hälsoskyddsförvaltning och räddningstjänst), regional (länsstyrelse) som nationell nivå (Arbetsmiljöverket och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap).

Ansvariga aktörer

Kommunerna, Region Jönköpings län och näringsliv.

Effekt och uppföljning

Riskerna för ohälsa, olycksfall och utsläpp av farliga kemikalier minskar. Utrensningen av kemikalier som det inte längre finns något behov av minskar liksom den samlade exponeringen för kemiska ämnen.

G: a, b, c och d är genomförda.

H: a, b och c är genomförda/påbörjade.

P: a och b är genomförda/påbörjade.

---

¹⁹ <https://www.kemi.se/prioguiden/start/prios-kriterier-for-utfasningsamnen-och-prioriterade-riskminskningsamnen>

²⁰ Regler och vägledning för en säker förvaring av kemikalier finns bland annat på Arbetsmiljöverkets och Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps hemsidor.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande.

Kostnad och finansiering

Arbets tid för genomförande.

Kostnad för omhändertagande av farligt avfall (de kemikalier som rensas ut).

Kostnad för förbättringar av förrådens säkerhet (till exempel bättre ventilation, invallning och brand/stölds skydd).

7. Öka kunskapen om kemikalier inom detaljhandeln

Syfte och mål

Att fler företag samt deras leverantörer får kunskap reglerna och riskerna med kemikalier i varor, kemiska och kosmetiska produkter. Målet är att minska exponeringen och spridningen av farliga ämnen.

Bakgrund

För den som är distributör och säljer kemiska produkter finns regler kring bland annat hantering av produkterna. Distributören har även en skyldighet att ge information till kund om produkten innehåller särskilt farliga ämnen och hur de ska hanteras på ett säkert sätt. I tidigare genomförda nationella tillsynsprojekt på varor, kemiska produkter och kosmetiska produkter i butiker där Kemi (Kemikalieinspektionen) och Läke medelsverket har varit sammanhållande, har det framkommit att det många gånger finns brister i det som säljs till konsument. Butikerna saknar ofta kunskap om vad som gäller innan man ställer ut olika varor och kemiska-/kosmetiska produkter till försäljning. Bristerna riskerar att drabba konsumentens hälsa direkt eller på längre sikt och kan samtidigt bli ett miljöproblem när produkter sköljs ut i avloppet eller blir ett avfall. Genom att öka kunskapen hos butikerna har de möjlighet att ställa krav på sina leverantörer vilket ger effekt uppåt i leverantörskedjan.

Genomförande

Tillsyn inom detaljhandel kan exempelvis bedriva inom följande områden:

- Kontroll av hårfärg, smyckes kontroll
- Kosmetiska produkter till barn

- Märkning av kemiska produkter
- Tillsyn av varor (biocidbehandlade och innehåll av farliga ämnen)
- Tillsyn av bekämpningsmedel (biocidprodukter och växtskyddsmedel)
- Tillsyn av hudkrämer

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Tillsynsinsatser kan genomföras i de nationella tillsynsprojekt som riktas mot detaljhandeln under programperioden.

Ansvariga

Kommunerna (i sin roll som tillsynsmyndighet)

Effekt och uppföljning

Ett ökat medvetande om vilka ämnen som förekommer i varor kan bidra till att konsumtionen av varor som innehåller skadliga ämnen minskar.

G: Tillsyn inom detaljhandel har genomförts inom två eller fler områden.

H: Tillsyn inom detaljhandel har genomförts inom ett område.

P: Tillsynsinsatser är inplanerade.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö

Agenda 2030: Mål 3 god hälsa och välbefinnande

Kostnad och finansiering

Inom befintlig budget

8. Minimera mängden farliga ämnen i barns förskole- och skolmiljö

Syfte och mål

Syftet är att minimera antalet produkter och material innehållande farliga ämnen i barns förskole- och skolmiljöer, så att de exponeras för sådana i mindre utsträckning.

Bakgrund

Denna åtgärd är tänkt som en fortsättning på ”Kemikalier i förskolan” från Åtgärdsprogram Hälsans miljömål 2016-2021. Många förskolor har därför redan gjort punktinsatser men alla har inte ett kontinuerligt arbete i frågan. Alla kommuner har heller inte följt upp vilket arbete som återstår enligt sina åtgärdsplaner. Jämfört med ”Kemikalier i förskolan” vidgas också omfattningen till att även inkludera grundskolor (inklusive dess skolkök och kostverksamheter).

Barn och unga är mer känsliga för farliga ämnen än vuxna. Det beror på att deras kroppar, till exempel hjärnan, hormonsystemet och immunsystemet, inte är färdigt utvecklade. Barn har också tunn och ömtålig hud. De andas snabbare och äter och dricker mer i förhållande till sin vikt jämfört med vuxna. När de utsätts för samma mängd av ett ämne som en vuxen får de i sig mer i förhållande till sin vikt. Därför är det extra viktigt att skydda barnen mot sådana kemiska ämnen och produkter som kan vara farliga. Det finns mycket framtaget material som kan fungera som inspiration för arbetet med att minska barns exponering av farliga ämnen.

Genomförande

Kommunerna åtar sig att genomföra följande aktiviteter under programperioden:

- a) Kommunen följer upp sin handlingsplan eller sitt program för ”Kemikalier i förskolan”, identifierar vad som eventuellt återstår och vad som krävs för ett fortsatt kontinuerligt arbete.
- b) Kommunen tar fram en motsvarande åtgärdsplan för hur man ska minimera mängden farliga ämnen inom sina grundskolor, samt vad som krävs för ett fortsatt kontinuerligt arbete.
- c) Kommunen säkerställer årligen att ett kontinuerligt arbete bedrivs i frågan, på såväl förskolor som grundskolor.

Ansvariga aktörer

Kommunerna

Effekt och uppföljning

Att minska antalet produkter och material innehållande farliga ämnen i barns skolmiljöer ligger helt i linje med flertalet av fokusområdets inriktningar.

Åtgärden leder till att barnen utsätts för färre farliga ämnen i sin skolmiljö vilket innebär att exponeringen minskar. Exponering för farliga ämnen ökar risken för flera sjukdomar och besvär, till exempel sämre immunförsvar, cancer och negativ påverkan på barns mentala utveckling. En långsiktig effekt av åtgärden är därför att dessa åkommor minskar.

G: a, b och c är genomförda.

H: a är genomförd och b är påbörjad.

P: a är påbörjad.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande

Kostnad och finansiering

Arbets tid för att följa upp och ta fram åtgärdsplaner.

Arbets tid för genomförande ute på skolorna.

Arbets tid för att årligen följa upp att ett kontinuerligt arbete bedrivs.

9. Ställa kemikaliekra v i upphandling

Syfte och mål

Minskad exponering av farliga kemikalier för både människa och miljö inom de olika inköpsområden och upphandlingar som verksamheten genomför.

Bakgrund

Människa och miljö exponeras dagligen för en mängd olika kemiska ämnen, både kända och okända. Nya kemikalier framställs ständigt och många av dessa har okända effekter på människa och miljö samt är ännu inte reglerade genom lagstiftning. Dessutom är vissa långlivade i miljön och kommer finnas kvar under lång tid framöver. Detta påverkar människan både på kort och på lång sikt exempelvis genom att vara potentiellt cancerframkallande. Dessutom påverkas den biologiska mångfalden och ekosystemen kan rubbas. Genom att ställa kemikaliekra v i upphandling kan minskad exponering för vissa av dessa ämnen som ännu inte är reglerade genom lagstiftning ske. Områden som är extra prioriterade är kemikalier som barn kan komma i kontakt med eftersom de är extra utsatta för risker kopplade till kemikalieexponering. Även kemikalier som riskerar att spridas ut i miljön är av vikt att begränsa, exempelvis bekämpningsmedel. Kra v kan ställas på att begränsa vissa typer av kemikalier, egenskaper eller specifikt innehåll. Som en hjälp i vad som kan kravställas och på vilket sätt kan Upphandlingsmyndighetens kriterietjänst²¹ användas.

Genomförande

Verksamheten ställer kemikaliekra v inom exempelvis följande avtalsområden där kemikaliekra v inte tidigare ställts alternativt skärper befintliga kemikaliekra v:

- Produkter som kommer i kontakt med barn exempelvis leksaker och möbler.

---

²¹ <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/kriterier/>

- Kemikalier som når yt- och grundvatten exempelvis fordonskemikalier, bekämpningsmedel eller kemikalier med tensider.
- Elektronik.
- Textilier exempelvis arbetskläder, gardiner eller mattor.
- Varor som kommer i kontakt med livsmedel exempelvis köksutrustning och förpackningsmaterial.
- Städ- och hygienprodukter exempelvis tvål, handkräm och allrengöringsmedel.
- Tjänsteavtal där kemikalier används exempelvis tvättservice.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDET

Åtgärden har synergieffekter med åtgärderna 12 och 13 i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025 som handlar om upphandling.

Ansvariga aktörer

Kommuner, Region Jönköpings län

Effekt och uppföljning

G: Kemikaliekrav har ställts i minst två nya avtal eller skärpts i minst två upphandlingar.

H: Upphandling där nya eller skärpta kemikaliekrav ska ställas har påbörjats under programperioden.

P: Undersökning har gjorts kring vilka typer av upphandlingar som kan vara aktuell att ställa krav inom.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö, Levande sjöar och vattendrag, Grundvatten av god kvalitet, God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 6 Rent vatten och sanitet för alla, mål 12 Hållbar konsumtion och produktion samt mål 14 Hav och marina resurser

Kostnad och finansiering

Åtgärd ryms inom befintlig budget.

Fokusområde: Hållbar konsumtion och produktion

Miljökvalitetsmål:

Giffri miljö, God bebyggd miljö och Begränsad klimatpåverkan

Globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030:

Konsumtionsvarorna och livsstilen i Sverige och i länet ger upphov till en stor påverkan på miljön och vi har en ohållbar hantering av våra resurser. Vi behöver ställa om till hållbara konsumtions- och produktionsmönster, skapa en ökad och effektiv resurshushållning samt ställa om flödena från linjära till cirkulära.

Vår planet har försett oss med ett överflöd av naturresurser, men vi människor har inte nyttjat det på ett ansvarsfullt sätt och konsumerar nu långt bortom vad vår planet klarar av. Att använda energi och naturresurser på ett långsiktigt hållbart sätt är avgörande för att nå en hållbar utveckling.

Hållbar konsumtion är också viktigt utifrån sociala och ekonomiska perspektiv, såsom ökad konkurrenskraft, tillväxt på såväl den lokala som globala marknaden, ökad sysselsättning, förbättrad hälsa och minskad fattigdom. Omställning till en hållbar konsumtion och produktion av varor är en nödvändighet för att minska vår negativa påverkan på klimat, miljö och människors hälsa.

10. Minska avfallsmängderna och främja cirkularitet

Syfte och mål

Syftet är att förstärka det avfallsförebyggande arbetet, och minska avfallsmängderna i länet för att bidra till en cirkulär ekonomi.

Bakgrund

Produktion av varor tar mycket naturresurser i anspråk. Produkterna har också en påverkan på miljön när de inte används längre och blir avfall. Konsumtionen av varor ökar vilket innebär att miljöpåverkan också ökar, både i produktionsledet och i avfallsledet.

I en helt cirkulär ekonomi utvinns produkter inga nya naturresurser, utan använder endast befintliga. Istället för att konsumera nytt så försöker man använda, underhålla och reparera det man redan har, återanvända, dela, eller i sista hand återvinna. Systemet bygger också på att varor designas och produceras för att hålla länge, vara enkla att reparera eller kanske till och med ändra och inte innehåller skadliga ämnen.

EU:s avfallstrappa visar att det översta steget i trappan är mest resurseffektivt; att **förebygga** att avfall uppstår. Detta kan göras genom att exempelvis laga trasiga produkter, minska användningen av engångsmaterial och inte köpa saker i onödan.

När materialet väl finns är det bästa att **återanvända** det så långt som möjligt, genom att exempelvis skänka eller sälja saker på loppis.

Om detta inte är möjligt bör avfallet **materialåtervinnas**, så att gammalt material kan återvinnas till nya produkter.

Därefter bör avfallet **energiåtervinnas**, så att materialet förbränns och energin i avfallet kan omvandlas till el och värme.

Det nedersta steget i avfallstrappan är **deponering**. Det är det sämsta alternativet och ska endast göras om avfallet inte kan hanteras på något annat sätt.

Figur 4. Bild på avfallstrappan från Avfall Sverige.

År 2020 gav varje svensk upphov till 466 kg kommunalt avfall²². I Sverige är vi bra på att återvinna avfall och vi blir allt bättre. Samtidigt ökar konsumtionen vilket gör att mer och mer avfall uppstår. Det räcker inte med att återvinna, vi måste kliva upp längs avfallstrappan och återanvända material och förebygga mängden avfall genom att minska konsumtionen av varor.

Kommunalt avfall definieras som avfall från hushåll och sådant avfall från andra källor som till sin art och sammansättning liknar avfall från hushåll. Kommunalt avfall uppstår därmed på offentliga platser. Insamlingsansvaret för kommunalt avfall ligger på kommunerna. Vid evenemang kan även verksamhetsavfall uppstå, och insamlingsansvaret ligger då på annan arrangör.

Avfall Sverige sammanställer i databasen Avfall Web varje år statistik över avfall i landet och kommunerna. I Jönköpings län ger en invånare upphov till allt mellan 370 till 680 kilo kommunalt avfall varje år, beroende på kommun. Även andelen som går till material- och biologisk återvinning varierar mellan 25 och 50 procent²³. Det finns därför stor potential till förbättring vad gäller källsortering av det kommunala avfallet.

Nedskräpning sker på land, till sjöar och till havs och är ett hållbarhetsproblem på flera olika sätt. Djur och människor riskerar att skadas av skräpet och kommunerna har stora kostnader för att städa stadsmiljöer, friluftslivsmiljöer och stränder. Skräpiga miljöer upplevs dessutom ofta som otrygga och kan leda till ytterligare nedskräpning och skadegörelse.

Vid tillfälliga arrangemang och under säsong uppstår på offentliga platser en större mängd avfall än vad som vanligtvis behöver hanteras. Både nedskräpning och belastningen på soppennor för restavfall ökar. I många fall saknas möjligheter att källsortera. Detta kan leda till att en stor del av det avfall som uppstår går till förbränning när det istället hade kunnat materialåtervinnas och bli till nya material.

²²<https://www.avfallsverige.se/kunskapsbanken/avfallsstatistik/hushallsavfall/>

²³ (Avfall Sverige, 2020)

Genomförande

Aktören ska genomföra insatser och aktiviteter för att främja cirkulära materialflöden och förebygga att avfall uppkommer. Varje aktör ska arbeta med aktiviteter som ger en positiv förändring i avfallstrappan, utifrån sitt eget utgångsläge. De tre översta stegen i avfallstrappan bör vara i fokus.

Nedan listas exempel på insatser och aktiviteter. Det som genomförs inom programperioden kan vara något/några av exemplen nedan eller andra insatser och aktiviteter som ger motsvarande effekt.

Exempel på insatser och aktiviteter

Förebyggande	Återanvändning	Materialåtervinning	Kommunikation
Upprätta ramavtal för hyrtjänster, second hand, reparation och rekonditionering	Laga och reparera istället för att köpa nytt	Vid inköp, efterfråga produkter som innehåller återvunnen råvara och kan materialåtervinnas	Genomföra informationsinsatser/kunskapshöjande insatser om hållbar konsumtion
Planera inköp så att svinn inte behöver uppstå	Upprätta internt system för inventering och återbruk av oanvända saker, till exempel möbler	Välj materialsnåla produkter	Kommunicera kostnaden att arbeta med renhållning utöver den ordinarie avfallshanteringen
Konsumera tjänster istället för varor, tex hyra kläder, möbler, inventarier istället för att köpa nytt	Skapa riktlinjer för återanvändning av möbler, elektronik med mera	Placera ut tillfälliga eller fasta sorteringskärl på platser som har säsongsmässigt högre belastning, till exempel i parker och på badplatser.	Arbeta förebyggande mot nedskräpning genom kommunikationsinsatser i sociala medier och lokala medier.
Välja produkter med lång livslängd eller produkter som kan repareras eller uppdateras	Lämna möbler och annat till återbruksverksamhet när de inte används längre		Arbeta förebyggande mot nedskräpning genom samverkan med civilsamhälle och sociala företag Formatmall
Möjliggör att dela på material och resurser inom verksamhetens olika delar		Ta fram start-kit med information och containers/kärl/säckar för källsortering som kan användas vid evenemang.	Arbeta förebyggande mot nedskräpning med hjälp av nudging-metoder
Laga och reparera saker, till exempel lagning av arbetskläder.		Ställa krav på källsortering vid evenemang, till exempel vid tillståndsansökningarna (polistillståndet) för användning av kommunens mark och offentliga tillställningar. Möjlighet finns att dra gränsen för krav på källsortering vid ett bestämt minimumantal förväntade besökare.	Ordna events för att uppmärksamma nedskräpning, till exempel skräpplockardagar eller workshops
			Förebyggande åtgärder för minskad skadegörelse.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDET

Åtgärden har synergieffekter med åtgärderna 12 och 13 i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025 som handlar om upphandling.

Ansvariga aktörer

Samtliga aktörer.

Effekt och uppföljning

Effekten är ökad resurshushållning och övergång till mer cirkulära materialflöden. Vissa insatser/aktiviteter kan mätas kvantitativt, till exempel genom minskade avfallsmängder. I andra fall är förändrade normer och beteenden mot en hållbar konsumtion den önskvärda effekten.

G: Aktören har genomfört minst tre insatser/aktiviteter (från tabellen eller andra med motsvarande effekt) varav två bidrar till det översta steget i avfallstrappan.

Aktörerna har genomfört minst två kommunikationsinsatser.

H: Aktören har genomfört minst två insatser/aktiviteter ((från tabellen eller andra med motsvarande effekt) varav en är inom det översta steget i avfallstrappan.

Aktörerna har genomfört minst en kommunikationsinsats.

P: Aktören har genomfört minst en insats/aktivitet ((från tabellen eller andra med motsvarande effekt) inom de tre översta stegen i avfallstrappan.

Aktörerna har genomfört en kommunikationsinsats.

E: Inga insatser/aktiviteter har genomförts.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö och God bebyggd miljö.

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen och mål 12 Hållbar konsumtion och produktion

Kostnad och finansiering

Inom ordinarie budget. Krav på källsortering kan innebära ökade kostnader för arrangören, därför kan kommunen behöva göra en översyn av policy och bidrag som berör evenemang.

11. Minska användning av engångsartiklar

Syfte och mål

Minska mängden och påverkan från engångsartiklar i plast genom att byta ut till återvunnet eller förnybart material, alternativt ersätta engångsartiklar med flergångsartiklar, eller se över rutiner och strukturer för att helt ta bort eller minska användningen av vissa engångsmaterial.

Bakgrund

Engångsartiklar i plast bidrar till nedskräpning både på land och i vattendrag. Den största andelen plast är tillverkad av fossil råvara som dessutom ger klimatpåverkande utsläpp. Eftersom engångsmaterial är tillverkade för att enbart användas en gång används produkterna en kort tid innan de blir avfall. Genom att minska antalet engångsprodukter samt byta ut de som behövs till motsvarande tillverkade av förnybart eller återvunnet material kan minskad mängd avfall uppstå, färre produkter hamna i miljön och minskad klimatbelastning ske. Utöver detta innehåller en del engångsartiklar framförallt livsmedelsbehållare, tillsatta kemikalier som påverkar både människa och miljön exempelvis genom att vara svårnedbrytbara och långlivade.

EU har sett engångsartiklarnas påverkan på miljön och har därför genom direktiv 2019/904 redan förbjudit en del engångsartiklar. Genom att ställa krav i upphandling och arbeta med rutiner kring inköp och användning av material kan vi nå längre än lagstiftningen och minska plastens påverkan på både människa och miljö.

Genomförande

Aktörerna åtar sig att genomföra aktiviteter enligt nedan under programperioden:

- Krav i upphandling på förnybart eller återvunnet material på minst tre engångsartiklar exempelvis plastpåsar, plastsockor, sopsäckar, glas, tallrikar eller medicinbälgare.
- Rutiner/riktlinjer eller strategi för minskad användning av engångsartiklar tas fram.
- Övergå till flergångsalternativ, där engångsartiklar används i dagsläget.

Ansvariga aktörer

Kommuner, Region Jönköpings län, privata aktörer

Effekt och uppföljning

G: Två eller fler av aktiviteterna är genomförda.

H: En av aktiviteterna är genomförd.

P: Minst en av aktiviteterna är påbörjad.

E: Ingen aktivitet är påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö, Begränsad klimatpåverkan

Agenda 2030: mål 12 Hållbar konsumtion och produktion

Kostnad och finansiering

Åtgärden ryms inom ordinarie budget. Att sluta använda vissa engångsprodukter och istället använda flergångsprodukter kan innebära en viss initial investering men kan i längden innebära besparing då löpande kostnader för inköp minimeras. Vissa engångsartiklar i förnybart eller återvunnet material är mer kostsamma än motsvarande av fossilplast, detta gäller dock inte alla produktkategorier, marknadsundersökning innan kravställen är nödvändig för att undersöka vilka produkter som kan bytas ut.

12. Skapa cirkulära flöden av bygg- och rivningsresurser

Syfte och mål

Syftet är att skapa bättre förutsättningar för återanvändning av befintlig bebyggelse och byggprodukter. Målet är att förebygga och minska mängden bygg- och rivningsavfall och sträva efter att befintlig bebyggelse och material fortsätter användas under längre tid.

Bakgrund

Bygg- och rivningsavfall är avfall från byggnadsåtgärder, rivningsåtgärder och anläggningsarbeten och består till exempel av betong, tegel, klinker, trä, glas, metall, spårballast och bitumenblandningar²⁴.

Byggsektorn i Sverige genererar cirka tolv miljoner ton avfall årligen. Det motsvarar cirka en tredjedel av allt avfall som uppstår i Sverige (gruvavfall exkluderat). Återanvändning står högt upp i avfallshierarkin och är ett sätt att förebygga avfall, skapa en längre livslängd för en produkt och minska klimatpåverkan. Tyvärr är återanvändningen av byggprodukter fortfarande relativt ovanligt. Den årliga rapporten från Avfall Sverige visade att det bara är ett tiotals ton bygg- och rivningsavfall som återanvänds på återvinningscentraler i dagsläget. Dock visar andra studier från Avfall Sverige att det finns en outnyttjad potential i att återanvända byggprodukter.²⁵

Bygg- och rivningsavfall kan komma både från hushåll och kommersiella verksamheter. Omkring hälften av avfallsmängden från bygg- och anläggningssektorn återvinns som

²⁴ Sveriges miljömål

²⁵ (Avfall Sverige, rapport 2019:32)

konstruktionsmaterial, exempelvis som återfyllnad eller som sluttäckning av deponier. Allt fler kommuner satsar på olika former av återbruk av byggprodukter i anslutning till återvinningscentraler eller separata avfallsanläggningar²⁶.

I avfallsförordningen finns krav som innebär att den som producerar bygg- och rivningsavfall ska sortera ut vissa avfallsslag och förvara dem skilda från varandra och annat avfall. Även den som samlar in bygg- och rivningsavfall som sorterats ut ska samla in dessa separat. Krav finns också på att det avfall som har samlats in separat för förberedelse för återanvändning och materialåtervinning inte får gå direkt till förbränning eller deponering.

Genomförande

Aktören ska genomföra insatser och aktiviteter för att skapa cirkulära flöden av bygg- och rivningsresurser. Nedan finns ett urval av exempel på möjliga aktiviteter och insatser. Även andra aktiviteter som inte ingår i punktlistan nedan kan genomföras om de har motsvarande effekt.

Exempel på insatser och aktiviteter

Samordna	Underlätta	Upphandling
Etablera ett länsövergripande stöd och samordnande funktion alternativt inkludera frågorna i redan befintligt nätverk.	Utbilda berörd personal i cirkulärt byggande	Skapa incitament för cirkulära upphandlingar i både nyproduktion och för underhåll. Genom att exempelvis ge ekonomiska incitament för att begränsa den totala materialåtgången, minska mängden jungfruliga råvaror, förlänga livslängden på produkter, maximera möjligheterna för återanvändning av produkt/komponent eller återvinning och återanvändning av material
Skapa lagerhantering för återbrukade produkter.	Ta fram rutin för återbruksinventeringar av befintliga lokaler vid ombyggnation eller verksamhetsförändring	Ställ krav i upphandling på att berörd personal har genomgått utbildning i cirkulärt byggande
Studiebesök eller möten med tema återbruksdepå	Samverka med rekorderingsföretag för att reparera och göra begagnade produkter attraktiva	
	Möjliggöra för privatpersoner och verksamheter att köpa, och i vissa fall även lämna in, byggprodukter för återbruk	

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDET

Det finns en fördel och vinster om aktörerna kan samordna sig kring insatser i åtgärden. Åtgärden har synergieffekter med åtgärd 10 och 11 i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025.

²⁶ (Avfall Sverige, rapport 2019:32)

Ansvariga aktörer

Kommuner, kommunala bolag, privata aktörer, Region Jönköpings län, Länsstyrelsen.

Den samordnade funktion ansvarar Region Jönköpings län samt Länsstyrelsen för.

Effekt och uppföljning

Ökade cirkulära flöden medför minskade jungfruliga uttag av råvaror och klimatbesparing jämfört med nyinköp med hänsyn till produkttillverkning och transporter. Detta kan beräknas genom vägning av produkter för produktmängd som fortsätter vara resurser istället för att bli avfall. Det går även att beräkna klimatbesparingspotential jämfört med nyinköp genom LCA (livscykelanalys) eller via CCbuild.

Ekonomisk besparingspotential kan beräknas på marknadsvärdet beroende på produktens skick jämfört med nyinköpspris. Cirkulära flöden är en viktig nyckel vid stigande råvarupriser som en följd av hög efterfrågan och begränsad tillgång, oberäknelig logistik och globalisering.

G: Aktören har genomfört minst två insatser/aktiviteter under programperioden. Det kan vara aktiviteter från tabellen eller något annat som ger motsvarande effekt.

H: Aktören har genomfört en insats/aktivitet under programperioden.

Ett länsövergripande stöd och samordnande funktion är etablerat alternativt inkluderat i redan befintligt nätverk.

P: Aktören har påbörjat minst en insats/aktivitet under programperioden.

E: Inga insatser/aktiviteter har genomförts.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö, Begränsad klimatpåverkan

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen, mål 12 Hållbar konsumtion och produktion, mål 13 Bekämpa klimatförändringarna, mål 15 Ekosystem och Biologisk mångfald, mål 17 Genomförande och globalt partnerskap

Kostnad och finansiering

Inom ordinarie budget.

Återbruksdepå kräver en investeringskostnad för att upprätta och en driftbudget. Bemanas förslagsvis med individer via arbetsmarknadsavdelningen (AMA) för arbetsträning som även främjar social hållbarhet.

13. Underlätta för delning av produkter och tjänster

Syfte och mål

Syftet är att utveckla delningsekonomin, för att främja längre användning av produkter. Målet är att främja en hållbar konsumtion och minska vår miljöpåverkan.

Bakgrund

Delningsekonomi innebär att låna, hyra eller på andra sätt dela varor och tjänster med varandra. På så sätt används våra resurser effektivare och skapar möjligheter för nya innovativa tjänster som främjar en cirkulär ekonomi. Behovet av att producera nytt minskar och därmed även klimatpåverkan och resursförbrukning.

Delningsinitiativen kommer från så väl kommuner, näringslivet, civilsamhället och kommuninvånare. Det finns flera exempel på olika delningstjänster som hyr ut bostäder och tillhandahåller bilpooler. Det är också vanligt med mer informella och mindre kommersiella lösningar, exempelvis Facebook-grupper, prylbytarhyllor på arbetsplatser, klädbytar dagar och återbruksfunktioner på återvinningscentraler.

Att dela på saker sparar inte bara ekonomiska och ekologiska resurser. Ofta bidrar tjänsterna också till social hållbarhet, framför allt genom att ge socioekonomiskt utsatta grupper tillgång till saker som de annars inte skulle ha råd med. Delningsekonomi kan också bidra till gemenskap och social hållbarhet i stort, till en enklare vardag, och till en kommun som är attraktiv att leva i.

Genomförande

Aktörerna ska genomföra insatser/aktiviteter för att främja delningsekonomi.

Ett första steg kan vara att se över hur den egna organisationen kan bli mer delande. Exempel kan vara att dela lokaler, möbler och inventarier, utrustning, verktyg, trädgårdsredskap, arbetskläder eller öppna fordonspooler.

När detta har identifierats kan organisationen etablera strukturer som möjliggör ökat delande inom organisationen.

Beroende på aktörens rådighet och inriktning kan det också vara aktuellt att etablera och driva delningslösningar för andra.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

I planering och utformning av delningslösningarna är det viktigt att fundera kring vilka grupper som kan utnyttja tjänsterna och försöka utforma dem utifrån den tänkta målgruppen och så att de blir så tillgängliga som möjligt.

I genomförandet bör hänsyn tas till tidigare utredningar och insatser inom området.

Åtgärden har synergier med åtgärden om upphandling i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025.

För att förstärka kunskapsläget generellt hos aktörerna är det positivt om det ordnas träffar, exempelvis av Länsstyrelsen, för att till exempel sprida goda exempel och möjliggöra samverkansformer.

Ansvariga aktörer

Kommuner, näringsliv, Region Jönköpings län, organisationer, Länsstyrelsen

Effekt och uppföljning

G: Organisationen har implementerat flera lösningar som bidrar till ökat delande.

H: Organisationen har påbörjat implementering av minst en lösning som bidrar till ökat delande.

P: Organisationen har undersökt förutsättningar för att öka delande och har en plan för implementering.

E: Inget steg har påbörjats.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen, mål 12 Hållbar produktion och konsumtion

Kostnad och finansiering

Inom ordinarie budget.

14. Genomföra utbildning och studiebesök kring cirkulär ekonomi och industriell symbios

Syfte och mål

Syftet är att öka kunskap och ge inspiration till politiker och företag/näringslivet kring cirkulär ekonomi och industriell symbios.

Bakgrund

Omställningen till ett cirkulärt samhälle behöver påskyndas inom hela samhället. För att kunna genomföra omställningen behöver kunskap och inspiration inom området spridas till fler aktörer. Cirkulär ekonomi är ett aktuellt och prioriterat område inom EU, där en handlingsplan antogs år 2020. Även Sverige tog samma år fram en nationell strategi för cirkulär ekonomi.

Cirkulär ekonomi är en modell inspirerad av naturens kretslopp och ett uttryck för företag, samhälle eller en organisation som använder cirkulära snarare än linjära processer, som hittills har varit dominerande. Strävan är att avfall inte ska uppstå utan ses som en råvara. Därför designas produkterna så att biologiskt material kan komposteras, och övrigt material lätt kan återanvändas, repareras, materialåtervinnas eller energiåtervinnas.

Industriell symbios handlar om att skapa mervärden samt minska kostnader och miljöpåverkan hos verksamheter som lokalt kan samordna utbyte av resurser. Det är ett komplement till den ofta dominerande orienteringen mot produktivitet, tillverkningskedjor och enskilda sektorer. Fokus ligger på värdehöjning av underutnyttjade material- och energiresurser (avfall, restprodukter), som kan nyttjas av andra aktörer, men kan också innefatta gemensamma infrasystem för försörjning och service eller kunskapsbyggande.

Genomförande

Åtgärden genomförs stegvis enligt punkterna nedan.

- a) Region Jönköpings län sammankallar en arbetsgrupp med representanter från exempelvis kommuner i länet, Jönköping University och CSR Småland som tillsammans tar fram en planering för utbildningen.
- b) Utbildningen genomförs med berörda målgrupper i respektive kommun.
- c) Studiebesöken planeras och förbereds av representanter från förslagsvis kommunernas näringslivsavdelning/bolag med stöd av miljö/hållbarhetsstrateg.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Målgruppen för utbildningen är förtroendevalda i kommunerna och inom Region Jönköpings län. Det kan vara kommunalråd, nämndsledamöter och förtroendevalda i fullmäktige.

Utbildningar som exempelvis Region Jönköpings län tagit fram sedan tidigare inom hållbarhet och cirkulär ekonomi kan med fördel användas som modell/koncept vid planering och genomförande av utbildningen.

Målgruppen för studiebesök är företag och näringslivsbolag i länet. Hur studiebesöken byggs upp och vad som ska vara i fokus bestämmer varje kommun själv men samverkansvinster kan finnas mellan kommuner och samarbeten förespråkas. Det är positivt om näringslivsorganisationer involveras i genomförandet.

Exempel på besöksmål finns bland annat hos organisationen Svensk Plattform för Industriell och Urban Symbios²⁷.

---

²⁷ www.industrialsymbiosis.se/case

Åtgärdens genomförande bör samordnas med tidigare genomförda projekt och utbildningar kring cirkulär ekonomi och använda det nätverk som bildats inom ramen för det regionala projektet ”Vägar till hållbar utveckling”.

Åtgärden har synergier med åtgärd 20 i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025 och genomförandet av åtgärderna bör samordnas.

Den regionala utvecklingsstrategin (RUS) har målet att år 2035 vara ett hållbart län. Det innebär bland annat att länet präglas av en hållbarhetsdriven näringslivsutveckling och cirkulära ekonomier. Denna åtgärd och aktiviteter i kommande handlingsplan till RUS kan med fördel samordnas.

Ansvariga aktörer

- a) Region Jönköpings län (Regional utveckling)
- b) Kommunerna
- c) Kommunerna i samverkan med Region Jönköpings län (Regional utveckling)

Effekt och uppföljning

Konsultbyrån Material Economics har i en studie från 2018 uppskattat att inom EU kan industrins koldioxidutsläpp minska med mer än 50 procent genom att övergå till cirkulära flöden²⁸.

Synergier rymmer outnyttjad potential och kan bidra till innovation, ökad affärsnytta, förbättrad miljö- och hållbarhetsprestanda samt lokal utveckling, vilket stärker konkurrenskraften.

G: Minst två utbildningstillfällen och två studiebesök har genomförts under programperioden.

H: Minst ett utbildningstillfälle och ett studiebesök har genomförts under programperioden.

P: Arbetsgruppen har påbörjat planering av utbildning samt ett studiebesök har påbörjats (datum, besöksmål och agenda är planerat).

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö, Begränsad klimatpåverkan

---

²⁸ <https://materialeconomics.com/publications>

Agenda 2030: mål 9 Hållbar industri, innovationer och infrastruktur, mål 12 Hållbar konsumtion och produktion

Kostnad och finansiering

Uppskattningsvis mindre än 100 000 kr.

Utbildningen finansieras ordinarie budget eller lämplig externfinansiering. Kostnad för deltagande organisationer i arbetsgruppen är personalens arbetstid. Studiebesöken finansieras helt av deltagaravgifter.

15. Skapa möjligheter för hållbara livsstilar

Syfte och mål

Syftet är att underlätta för människor och företag i länets kommuner att utveckla en mer hållbar livsstil och ett förändrat beteende. Fokus är på tema kring bilen, biffen, bostaden, börsen och butiken.

Bakgrund

En hållbar livsstil innebär att människa, samhälle och miljö är i balans och att dagens behov tillgodoses utan att inverka negativt på kommande behov²⁹. Hållbar livsstil är relaterat till de val som människor gör i sitt vardagliga liv.

Att tillämpa hållbara livsstilar är därför viktigt för att nå en hållbar utveckling inom de planetära resurserna och inte överskrida planetens ekologiska gränser. Det innebär att minimera sitt ekologiska fotavtryck och klimatavtryck.

De flesta lyckade beteendeinsatser för att få människor att ändra sina beteenden är en kombination av flera metoder eller styrmedel. För optimal användning och möjligheten att skapa långsiktig förändring krävs coaching och kompetensutveckling för dem som ska jobba fram de aktiviteter som ska genomföras för att tillämpa hållbara livsstilar. Enbart informationsinsatser leder sällan till varaktig förändring.

En metod är nudging som handlar om att ge en snäll knuff i rätt riktning. Man formar val-situationen så att det faller sig naturligt för personen att fatta bättre beslut. Det är viktigt att i planeringen av nudging-insatser fundera över budskapet och hur det ska tillämpas för att åstadkomma positiv förändring. Exempel på innehåll i budskap kan vara att verka för att

---

²⁹ Brundtland rapporten+ definition

öka acceptansen för återbruk och begagnat eller att lyfta fram hälsofördelar eller ekonomiska besparingar med aktiva transporter.

Genomförande

Genom att stärka kompetensen om hållbara livsstilar inom offentlig verksamhet kan tjänstepersoner i kommunen sedan i sin tur hjälpa och stötta olika målgrupper att öka sin kunskap och att tillämpa den.

Exempel på prioriterade målgrupper i länet kan vara invånare med hög konsumtion, lokala näringslivsföreträdare, förtroendevalda samt den egna verksamheten - för att vara en trovärdig förebild.

Genomförandet består av följande steg:

- a) Länsstyrelsen och/eller Region Jönköpings län fram och samordnar ett koncept som ger aktivt stöd till offentlig verksamhet, till exempel genom coachning och kompetensutveckling.
- b) Därefter ska varje kommun genomföra minst två aktiviteter riktade till prioriterade målgrupper för att inspirera till hållbar livsstil.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Respektive kommun avgör vilka målgrupper man riktar sina aktiviteter till, men det är positivt om insatserna riktar sig till de grupper som har störst miljöpåverkan.

Genomgående är det viktigt att säkerställa att information och aktiviteter är tillgängliga för alla och att de som är berörda involveras i planering och genomförande. Genomförandet behöver ta hänsyn till att det finns skillnader mellan olika grupper och mellan kvinnor och män i val som rör hållbarhet. Insatser och budskap behöver anpassas utifrån den målgrupp som berörs.

Åtgärden genomförs med fördel med stöd från lämpliga experter inom beteendeförändring.

Åtgärden har synergieffekter och kan samordnas med åtgärd 20 Workshops för cirkulär ekonomi i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025.

Ansvariga aktörer

- a) Länsstyrelsen (miljömålssektariatet) och/eller Region Jönköpings län (Energikontoret?, Regional utveckling)
- b) Kommunerna

Effekt och uppföljning

Åtgärden leder till att fler tillämpar en mer hållbar livsstil och ett förändrat beteende bland prioriterade målgrupper i länet samt en etablerad arbetsmetod för fortsatt arbete.

G: Minst två aktiviteter är genomförda. Arbetsmetoden är etablerad och kan användas i fortsättningen.

H: En av aktiviteterna är genomförd. En plan för fortsatt genomförande av aktiviteter är under framtagande.

P: Samordningsfunktion har etablerats och kommunerna har fått ta del av coaching och kompetensutveckling från lämpliga experter inom beteendeförändring.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: God bebyggd miljö, Giftfri miljö, Begränsad klimatpåverkan

Agenda 2030 och globala målen för hållbar utveckling: mål 3: God hälsa och välbefinnande, mål 7: Hållbar energi för alla, mål 12: Hållbar konsumtion och produktion, mål 13: Bekämpa klimatförändringarna

Kostnad och finansiering

100 000-500 000 kronor totalt, beroende på antal aktörer som åtar sig åtgärder.

Fokusområde: Livsmiljöer för en god hälsa

Miljökvalitetsmål:

Frisk luft, God bebyggd miljö, Säker strålmiljö och Skyddande ozonskikt.

Globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030:

Den fysiska livsmiljön har en påverkan på människors hälsa och välbefinnande. Vi behöver stärka det hälsofrämjande arbetet och samtidigt minska de faktorer som ger upphov till negativa hälsoeffekter till exempel dålig luft, buller, UV-strålning och brist på rörelse.

Att andas in luftföroreningar påverkar hälsan negativt och kan medföra en förkortad livslängd. De luftföroreningar som är skadligast för hälsan är inandningsbara partiklar, marknära ozon och vissa kolväten.

Att vistas i naturen kan bidra till en bättre hälsa genom exempelvis minskad stress, stärkt kognitiv förmåga och förbättrad psykisk hälsa. Minskad stress kan i sin tur ha en positiv effekt på immunförsvaret. Grönområden skapar också bättre möjligheter för fysisk aktivitet, vilket kan föra med sig positiva hälsoeffekter så som minskad övervikt och fetma. Dessutom minskar exponeringen för buller, luftföroreningar, värme och skadligt solljus.

Strålning kan vara till nytta, men den kan också vara skadlig. Ozonskiktet i atmosfären skyddar livet på jorden genom att filtrera bort en del av den skadliga UV-strålningen från solen. Därför innebär det en fara när ozonskiktet tunnas ut. Hos människor ökar risken för till exempel hudcancer, nedsatt immunförsvaret och ögonsjukdomen starr.

16. Etablera hälsofrämjande utomhusmiljöer på förskole- och skolgårdar

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är förbättringsarbete för en hälsofrämjande utomhusmiljö på förskolor och skolor samt att utveckla mångfunktionella utomhusmiljöer på förskole- och skolgårdar som förstärker ekosystemtjänster för hälsa och hållbarhet.

Bakgrund

Att alla barn ges förutsättningar för daglig rörelse och pauser i stillasittandet är viktigt, och har störst betydelse för de barn som inte är fysiskt aktiva på sin fritid. Förskolan och skolan blir därför särskilt viktiga arenor för att främja fysisk aktivitet och väcka rörelseglädje. En annan viktig faktor är ljudmiljön i skola och förskola. Barns inläring försämras mer av bullerstörningar än vuxnas. Därför är det även viktigt att förskolans och skolan utomhusmiljöer är en plats med lägre bullernivåer.

Även lärandet och folkhälsan påverkas av variationsrika och inspirerande utemiljöer som stimulerar barn och elever att vara ute på lediga stunder, inspirerar, som får barn att vilja vara ute, till lek, rörelse, skapande och upptäckarglädje. Men också till stillhet, lugn och reflektion.

Skolmiljöernas utformning kan skapa förutsättningar för ekosystemtjänster, tillgänglighet till naturen naturliga skuggiga miljöer samt öka barnens intresse för hållbarhet.

Region Jönköpings län och Jönköping University har genomfört ett pilotprojekt om ”Mångfunktionella utomhusmiljöer i förskolan som främjar hälsa, inläring och hållbarhet.” Projektet har resulterat i en metod som bygger på följande steg:

- Nulägesorientering
- Prioritering och målsättning
- Planering av test och mätning
- Förändring och mätning
- Effektkontroll och analys
- Beslut om fortsättning

Metodmaterialet finns tillgängligt och kan börja användas på lokal och regional nivå³⁰. Metoden kan även användas på andra skolmiljöer än förskolegårdar.

Genomförande

Åtgärden genomförs stegvis enligt nedanstående punkter.

- a) Kommunerna väljer ut utomhusmiljöer på förskolor/skolmiljöer för att tillämpa metoden.
- b) Kommunerna genomför metoden på valda förskolor/skolmiljöer.
- c) Temadag/seminarium i regi av Länsstyrelsen och Region Jönköpings län för att inspirera och lyfta goda exempel.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Det är viktigt att inkludera barn och unga samt personal i berörda verksamheter i arbetet med att skapa hälsofrämjande utomhusmiljöer.

Ansvariga aktörer

a-b) Kommunerna*

c) Länsstyrelsen och Region Jönköpings län (folkhälsa)

Effekt och uppföljning

Hälsofrämjande insatser i barns skolmiljöer kan ge en ökad fysisk aktivitet, möjlighet till nedvarvning och ett ökat intresse för miljö- och hållbarhetsfrågor.

Kommunerna själva följer tillsammans upp med utvalda förskolor och skolor vilken effekt och upplevda förändringar genomförda åtgärder har fått på utomhusmiljön och barnens hälsa.

G: Kommunen har genomfört metoden på valda förskolor och skolor, tillsammans med barn och personal.

H: Kommunerna har påbörjat arbetet med metoden på minst en förskola eller skola tillsammans med barn och personal.

Temadag/seminarium har anordnats av Länsstyrelsen och Region Jönköpings län.

P: Kommunerna har valt ut förskolor och/eller skolor att arbeta med.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: God bebyggd miljö

---

³⁰ [Metodik, Region Jönköpings län \(ril.se\)](#)

Agenda 2030: mål 3: God hälsa och välbefinnande, mål 11: Hållbara städer och samhällen.

Kostnad och finansiering

Inom befintlig ram.

17. Etablera platser för tätortsnära odling

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att öka produktion av lokal mat, ge tillfälle till hälsofrämjande sysselsättning, stärka artmångfalden och stärka andra lokala ekosystemtjänster samt öka kunskap om odling och natur.

Bakgrund

Den tätortsnära livsmedelsproduktionen är betydelsefull för att öka länets livsmedelsproduktion. Den bidrar också med flera positiva aspekter på annat sätt, både för människors hälsa och för miljön.

Livsmedelsproduktion i städer och tätorter möjliggör i hög grad en samverkan mellan livsmedelsproduktion och arbete med social hållbarhet. Grönsaksproduktion i tätorter och städer leder till en bättre folkhälsa genom grönare miljöer³¹ och bidrar med flera ekosystemtjänster.

Genomförande

Aktörerna ska genomföra insatser och aktiviteter för att etablera fler platser för tätortsnära odling. Nedan listas exempel på insatser och aktiviteter. Det som genomförs inom programperioden kan vara något/några av exemplen nedan eller andra insatser och aktiviteter som ger motsvarande effekt.

---

³¹ Regional Livsmedelstrategi för Jönköpings län

Exempel på insatser och aktiviteter

Förbereda	Underlätta	Utveckla
Sprida kunskap om möjligheterna i dialog med kommuner och civilsamhälle	Säkerställa att det finns tillgång till vatten, redskap och maskiner på erbjudna platser	Erbjuda möjlighet till kompetensutveckling eller gemensamt lärande till de som bedriver odling
Inventera lämpliga platser för odling i städer och tätorter	Tillhandahåll checklistor med praktiska tips för att komma igång	Ordna kunskapshöjande insatser som riktar sig till allmänhet, föreningar och näringsliv
Erbjuda utsedda platser till enskilda, föreningar eller företag som vill bedriva odling	Utse en kontaktperson som kan svara på frågor	Gemensam marknadsföring på en särskild dag eller ett nationellt event som skapar intresse kring frågan.
Kommunicera till allmänheten, föreningar och lokalt näringsliv att möjligheter finns att odla på utsedda platser	Använd gemensamt kampanjmaterial som belyser de många positiva aspekterna som finns med odling i städer och tätorter	Hitta möjligheter för att sälja överskottet eller nyttja i den offentliga verksamheten

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Åtgärden har en tydlig koppling till den regionala livsmedelsstrategin och genomförandet bör ske i enlighet med vad som uttrycks i strategin och dess tillhörande handlingsplaner. Det är positivt om genomförandet i respektive kommun sker i samverkan med kommunala bostadsbolag, föreningar, naturbruksgymnasium privata markägare och jordbruksföretag samt Länsstyrelsen.

Miljöeffekt och uppföljning

G: Att merparten av kommunerna har avsatt mark till stadsodling samt genomfört minst två insatser för att främja tätortsnära odling.

H: Minst två insatser för att främja tätortsnära odling är i genomförda.

P: Planering för minst två insatser för att främja tätortsnära odling är igång.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3: God hälsa och välbefinnande, mål 11: Hållbara städer och samhällen.

Kostnad och finansiering

LONA-medel kan delfinansiera en uppstart av åtgärden.

Ansvar

Kommunerna

18. Genomföra modellberäkningar av luftkvalitet vid förtätning och ny-exploatering

Syfte och mål

Syftet är att kommunerna rutinmässigt genomför modellberäkningar vid större nybyggnationer i kommunerna.

Målet är att förhindra att miljömålets preciseringar gällande luftföroreningar överskrids i länet.

Bakgrund

Trafiken i länet är en viktig källa för luftföroreningar. Halterna av luftföroreningar beror till stor del av mängden trafik men även på hur det ser ut rent fysiskt på platsen, om luftföroreningarna stannar kvar eller om de kan ventileras bort.

Länets kommuner samverkar kring kontrollen av luftkvalitet. Ett av momenten i kontrollprogrammet handlar om modellberäkningar av halterna av de viktigaste luftföroreningarna: partiklar (PM10), kvävedioxid (NO₂) och bensen. Beräkningarna genomförs av konsulter i programmet SIMAIR. Årligen genomförs beräkningar för tio gator i varje kommun som ett led i kontrollen gentemot miljökvalitetsnormerna.

Under år 2021 skärpte WHO sina rekommendationer om gränsvärden för luftföroreningar. Rekommendationerna är baserade på forskning om människors hälsopåverkan av luftföroreningar. Enligt de modellberäkningar som genomförs årligen i samtliga kommuner i länet, så är det hälften av länets kommuner som inte klarar WHO:s nya rekommendationer.

Avtalet med konsulterna öppnar dock för att kommunerna kan genomföra beräkningar i planeringsskedet, för att väga olika alternativ mot varandra eller för att säkerställa att projektet inte försämrar luftkvaliteten väsentligt.

Genomförande

Kommunerna ska vid nybyggnation, där en trafikökning eller väsentlig försämrad ventilation av gaturummet kan antas (förtätning), genomföra modellberäkningar för hur luftkvaliteten kommer att påverkas.

Kommentar till genomförandet

Åtgärden handlar om att i större utsträckning nyttja möjligheten att genomföra luftberäkningar i planeringsskedet för att förhindra en försämring av luftkvaliteten.

Kommunerna kan använda de avtal som finns inom samverkansområdet för kontroll av luftkvalitet i Jönköpings län.

Ansvariga aktörer

Kommunerna

Effekt och uppföljning

Genom att göra tidiga beräkningar kan nödvändiga åtgärder göras och hindra att luftkvaliteten blir sämre. Det förebyggande arbetet bidrar till minskade problem för människors hälsa till följd av ökade luftföroreningar.

G: Kommunen har tagit fram en rutin om att vid nybyggnationer som ger upphov till ökade trafikflöden eller försämrade ventilation av gaturummet ska modellberäkningar genomföras om det finns en risk för en tydligt sämre luftkvalitet.

Kommunen har genomfört luftberäkningar för minst en nybyggnation

H: Kommunen har tagit fram förslag på en rutin men den är ännu inte beslutad.

P: Kommunen har påbörjat framtagandet av en rutin.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Frisk luft, God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Inom ordinarie budget.

19. Sprida information om vedeldning

Syfte och mål

Syftet är att öka kunskapen om hur man eldar rätt. Målet är att minska halterna av skadliga luftföroreningar i bostadsområden i länet.

Bakgrund

Vedeldning är en av de största källorna till hälsofarliga luftföroreningar i Sverige. Utsläppen från eldningen beräknas bidra till att 1 000 personer om året dör i förtid. Sot från vedeldning har också en klimatpåverkan. Utsläppen sker ofta i tätorter i direkt anslutning till boendemiljön, vilket gör att även i de fall där utsläppen är låga kan exponeringen bli relativt hög.

Det är därför viktigt att elda på ett sådant sätt att utsläppen blir så låga som möjligt. Det finns nationellt framtaget informationsmaterial³² som kan användas vid en kampanj.

---

³² [Vedeldning \(naturvardsverket.se\)](https://naturvardsverket.se)

20. Minska hälsoskadligt buller

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att göra insatser för att minska buller som kan orsaka problem för människors hälsa. Målet är att negativa hälsoeffekter av omgivningsbuller minskar.

Bakgrund

Buller är mer än en upplevd störning, det påverkar hälsan, välbefinnandet och livskvalitén och måste hanteras med övriga miljö- och hälsofrågor i ett långsiktigt perspektiv.

Enligt Folkhälsomyndighetens miljöhälsorapporter³⁴ är sömnstörningar en av de vanligaste och mest allvarliga hälsoeffekterna av buller, men även vila och avkoppling samt att samtala kan bli svårare i bullriga miljöer. Både vuxna, barn och unga störs av buller. Det framgår också att det finns samband mellan buller och nedsatt prestationsförmåga i tankekrävande arbetsuppgifter som läsning och minnesförmåga, både hos barn och vuxna, flera studier under senare år har pekat på att långvarig exponering för trafikbuller kan öka risken för hjärt- och kärlsjukdomar.

Buller har stora konsekvenser och det är inte säkert att den som påverkas negativt vet om att det är på grund av bullret. Att någon påverkas av buller innebär inte bara konsekvenser för personen som drabbas, utan även för samhället i stort. Trafikverket har tagit fram en beräkningsmetod för att räkna hälsokonsekvenserna av buller vilka presenteras i en indikator som väger samman antal förlorade friska levnadsår genom för död och minskad livskvalitet på grund av sjukdom. Metoden använder måttet funktionsjusterade levnadsår (disability adjusted life years, DALYs) som världshälsoorganisationen (WHO) har utvecklat för att beräkna sjukdomsburden på populationsnivå med avseende på förtida dödsfall och funktionsnedsättning.

Utsatthet för buller kan innebära en målkonflikt med ambitioner att förtäta städer och samhällen. Vid förtätning behöver stor hänsyn tas till omgivningsbuller och dess påverkan på människors hälsa både i och vid bostäder, vid förskolor och skolor samt i rekreatiomsområden.

Genomförande

Kommunen ska genomföra minst två insatser för att minska utsatthet för buller. Insatserna kan vara någon av nedanstående eller andra insatser som ger motsvarande effekt. Genomgående är det angeläget att prioritera bullerskyddsåtgärder som ger ytterligare mervärden ur miljö-, klimat- och hälsosynpunkt utöver bullerdämpning.

- Stadsplanera så att människor inte blir utsatta för skadliga ljudnivåer. Till exempel genom att planera för kontor och verksamheter snarare än bostäder, skolor och förskolor, i byggnaderna närmast bullerkällan.

---

³⁴ [Miljöhälsorapport — Folkhälsomyndigheten \(folkhalsomyndigheten.se\)](https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/rapporter-och-publiceringar/miljohalsorapport)

- Vidta insatser för att säkerställa god ljudmiljö på utemiljöer vid förskolor och grundskolor.
- Säkerställ god ljudmiljö i parker och grönområden. Skapa platser med god ljudmiljö för rekreation utomhus med förstärkning av grönska som har betydelse för bullerdämpningen men kan också ha betydelse för ekosystemtjänster.
- Genomför bullerskyddsåtgärder i såväl befintliga som nyplanerade bostadsområden.
- Inför hastighetssänkningar och/eller andra trafikreglerande åtgärder i bullerutsatta områden

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Det är positivt om bullerskyddsåtgärderna kan ge ytterligare mervärden ur miljö- klimat- och hälsosynpunkt, exempelvis att använda träd och växter som bullerskydd där så är möjligt och lämpligt. I planering av bullerskydd bör kommunerna eftersträva att återanvända material och jordmassor från andra platser. Det är också angeläget att sträva efter mångfunktionella ytor som bidrar med flera ekosystemtjänster.

Ansvariga aktörer

Kommunerna (där det är lämpligt görs åtgärder förslagsvis i samverkan med Trafikverket)

Effekt och uppföljning

Åtgärden bidrar till att minska antal områden där ljudnivåerna kan vara skadliga för människors hälsa.

G: Kommunen har genomfört minst två av punkterna eller andra insatser som ger motsvarande effekt.

H: Kommunerna har påbörjat arbete med minst två av punkterna eller andra insatser som ger motsvarande effekt.

P: Kommunerna har påbörjat arbete med minst en av punkterna eller annan insats som ger motsvarande effekt.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Kostnaden är olika beroende på vilka insatser som görs.

21. Minska spridning av plast, mikroplast och nanoplast

Syfte och mål

Minska spridningen av plast, mikroplast och nanoplast i vår omgivning

Bakgrund

Mikroplaster kallas de plastpartiklar som är mindre än 0,5 millimeter i diameter. De delas ofta upp i två grupper, primära och sekundära. Till den primära gruppen hör de mikroplaster som har tillverkats avsiktligt för att användas som råmaterial i plastindustrin, som skrubbmateriäl i olika produkter eller som tillsats i kosmetika. Sekundär mikroplast kommer från större plast- och gummiföremål som har brutits ned till mindre partiklar. Plastskräp bryts till exempel ned till mikroplaster i naturen när det exponeras för solljus. Sekundär mikroplast bildas också vid slitage av vägar, bildäck och konstgräsplaner.

De huvudsakliga spridningsvägarna för mikroplaster utgörs av dagvatten, avloppsvatten och nedskräpning. Även luftburna mikroplastpartiklar förekommer.

Höga halter av mikro- och nanoplast är ett problem nära kopplat till tätorter. Utanför tätort är halterna betydligt lägre, vilket medför att de flesta av de föreslagna åtgärderna främst berör aktiviteter i våra städer och samhällen, endast i mycket liten utsträckning utanför dessa.

Livsmedelsverket och Naturvårdsverket menar att de direkta, skadliga hälsoeffekterna av mikroplaster är små, i nuvarande halter. När det gäller nanoplast finns ännu inte tillräckligt forskningsunderlag för att uttala sig om hälsoeffekterna. De indirekta och långsiktiga hälsoriskerna är heller inte klarlagda. Åtgärder mot spridning av mikroplaster motiveras av försiktighetsprincipen och miljöbalkens allmänna hänsynsregler.

Genomförande

Aktörerna i länet åtar sig att genomföra minst två aktiviteter under programperioden

TRAFIK

- sänka hastigheten i tätbebyggt område på lokalgator.
- begränsa användning av dubbdäck i tätbebyggt område.
- Förse dagvattenbrunnar utmed högt trafikerade gator och vägar i tätorter med filter som rensas regelbundet och att rensat tas om hand på lämpligt sätt.

KONSTGRÄSPLANER OCH LIKANDE YTOR

- Inte använda konstgräs på andra ytor som inte är fotbollsplaner.
- Tillämpa de riktlinjer för anläggande och skötsel konstgräsplaner som Svenska fotbollsforbundet tagit fram.
- Iordningställa avborstningsstationer vid alla konstgräsplaner som innehåller granulat.

TILLSYN

- Vid tillsynsbesök uppmärksamma dagvattenutsläpp från de verksamheter där det förekommer mycket plast till exempel plastindustrier och återvinningsanläggningar.

AVLOPPSVATTEN

- Upphandla alternativ till textilier som släpper ifrån sig mikroplast.
- Enbart använda tvättmaskiner med filter för mikroplast.

Ansvariga aktörer

Kommunerna, Region Jönköpings län, Föreningar

Effekt och uppföljning

Effekterna kan följas upp på olika sätt. Halterna av mikro- och nanoplast i luft- och vattenmiljö bör mätas på ett antal platser i länet så att trenden går att följa, om åtgärden har gett effekt. Stickprovsmätningar på avloppsreningsverken med avseende på mikroplast. Antal bilar som använder pendelparkering. Antalet dagvattenbrunnar utmed trafikerade gator och vägar som rensas. Mäta antalet kilo insamlad plastskräp vid skräpplockningsaktioner. Antalet utbytta tvättmaskiner. Antalet konstgräsplaner som lever upp till och sköts enligt riktlinjerna.

G: Genomfört två antal av insatserna

H: Aktörerna har påbörjat minst två av insatserna

P: Aktörerna har påbörjat minst en av insatserna

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: Giftfri miljö, God bebyggd miljö, Hav i balans

Agenda 2030: mål 12 Hållbar konsumtion och produktion, mål 15 Ekosystem och biologisk mångfald samt mål 14 Hav och marina resurser.

Kostnad och finansiering

Medel behöver avsättas i budget för flertalet av insatserna.

Fokusområde: Hållbara städer och samhällen

Miljö kvalitetsmål:

God bebyggd miljö

Globala mål för hållbar utveckling i Agenda 2030:

För att skapa en hållbar samhällsplanering behöver den fysiska miljön planeras och utvecklas för att bevara ekosystemtjänster med hjälp av grön- och vattenytor, samt kulturmiljöer, minska miljöpåverkan samt skapa hälsosamma och inkluderande livsmiljöer. Samhällena behöver också vara motståndskraftiga och anpassade för att hantera klimatförändringar.

Vår bebyggda miljö ska fylla människors och samhällets behov, erbjuda bra livsmiljöer och bidra till en hållbar utveckling. Hur vi bor och lever påverkar miljön på många sätt, exempelvis när vi värmer våra bostäder, reser till arbete och fritidsaktiviteter eller sorterar vårt avfall.

I dagens samhälle har många kulturmiljöer förlorat sina ursprungliga funktioner och kan ses som ett hinder för exploatering och en rationell markanvändning. Dessa miljöer riskerar att rivras, förfalla eller växa igen utan skötsel eller hänsyn till dess kulturhistoriska värden.

Det behövs tydliga politiska avvägningar och ställningstagande för att minimera konflikterna och skapa en god livsmiljö för människor. Insatser behövs för att förbättra förutsättningarna att planera för en mer hållbar byggd miljö. Med stärkandet av den strategiska och fysiska planeringen och kopplingen till genomförande och uppföljning blir det lättare att styra mot en hållbar samhällsutveckling.

22. Främja fysisk aktivitet i städer och samhällen

Syfte och mål

Syftet är att underlätta och uppmuntra till ökad fysisk aktivitet bland befolkningen i Jönköpings län. Målet är att främja fysisk aktivitet på samhällsnivå genom effektiva insatser för ökad fysisk aktivitet bland befolkningen i Jönköpings län.

Bakgrund

Sättet på vilket städer och samhällen planeras och utformas påverkar många av våra medvetna och omedvetna beteenden. Internationell forskning visar att personer som bor i områden som underlättar fysisk aktivitet är betydligt mer aktiva än de som bor i områden som inte stödjer fysisk aktivitet på samma sätt. Exempel på inslag som bidrar till hälsofrämjande miljöer är: närhet till parker och grönområden, närhet till service som butiker, skolor, fritidsaktiviteter och arbetsplatser, samt attraktiv och tillgänglig infrastruktur för gång, cykel och kollektivtrafik. Dessa insatser främjar både hälsan och miljön. Att främja aktiva transporter till och från olika platser är ett praktiskt och hållbart sätt att öka den dagliga fysiska aktiviteten för många människor.

Genomförande

Kommunerna i länet åtar sig att främja fysisk aktivitet i städer och samhällen genom minst två av nedanstående insatser eller andra insatser som ger motsvarande effekt.

- Främja aktiva transporter, det vill säga möjligheten att gå eller cykla till och från skolan.
- Främja aktiva transporter, det vill säga möjligheten till att gå eller cykla till och från arbetsplatsen.
- Planera för säkra gång- och cykelvägar så att det är enkelt för invånarna att ta sig till grönområden och andra områden för fysisk aktivitet.
- Utveckla gröna, tillgängliga och trygga lekmiljöer för barn och unga. Exempel kan vara lekplatser, skolgårdar, längs gångstråk eller i parker.
- Utveckla gröna, tillgängliga och trygga uterum och aktivitetsytor för social samvaro, fysisk aktivitet och hälsosamt åldrande.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDET

Åtgärden bidrar till flera olika miljömål och delar av åtgärden har synergier med åtgärd fem Fossilfri arbetspendling, åtgärd sju Ökat samarbete i samhällsplaneringen och åtgärd nio Trygga och sammanhängande vägar för cykel i Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025.

I samband med planering av insatser är det angeläget att ha dialog med invånare i respektive område, med såväl barn och unga som med vuxna. Det är också positivt att samverka med föreningar och företag i kommunen.

Vid planering och genomförande bör hänsyn tas till tillgänglighet och möjlighet till fysisk aktivitet för personer med funktionsnedsättningar.

Ansvariga aktörer

Kommunerna

Effekt och uppföljning

Insatser som bidrar till ökad fysisk aktivitet leder både till förbättrad hälsa och till minskad miljöpåverkan från biltrafik.

G: Minst två punkter (eller motsvarande) under genomförandet är genomförd.

H: Någon av punkterna (eller motsvarande) under genomförandet är påbörjad.

P: Beslut har tagits inom kommunen att påbörja arbetet med en eller flera av punkterna under genomförandet (eller motsvarande).

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: Frisk luft, God bebyggd miljö, Begränsad klimatpåverkan

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Beror på vilka insatser som görs.

23. Etablera attraktiva allmänna platser för unga

Syfte och mål

Syftet är att skapa trygga och trivsamma sociala utrymmen i offentliga miljöer för unga.

Bakgrund

En viktig del i samhällsplaneringen är att ungdomar har tillgång till olika miljöer och möjligheter att vistas i dem. ”Bra utemiljöer” för ungdomar behövs och en stor utmaning är hur ungdomar ska få chans till olika vardagliga former för socialt utrymme på allmänna platser och gröna ytor. Det innebär att särskild uppmärksamhet måste ägnas de stråk och platser som finns i ungdomars nära omgivningar kring bostäder, skola och miljöer där ungdomar spenderar mycket tid.

Genomförande

Det första steget är att genom olika dialoger med målgruppen, och andra berörda aktörer, ta fram underlag det vill säga vad unga själva vill och önskar för platser. Nästa steg är att förverkliga underlaget, utifrån lokala förutsättningar, till bra utemiljöer för unga.

Åtgärden genomförs genom följande steg:

- a) Genomföra målgruppsdialog med unga och andra berörda aktörer i aktuellt område.
- b) Återkoppla resultatet från målgruppsdialogen med personerna som deltog i dialogen.
- c) Ta fram en plan för insatser som ska genomföras, baserat på resultat från målgruppsdialogen. Planen förankras med personer som deltog i dialogen samt övriga berörda aktörer/personer.
- d) Genomföra insatser enligt planen och med utgångspunkt i målgruppsdialog. Insatserna förankras med personer som deltog i dialogen samt övriga berörda aktörer/personer.

KOMMENTAR TILL GENOMFÖRANDE

Vilka områden som är mest angelägna att prioritera avgörs av respektive kommun eftersom behov och förutsättningar skiljer sig åt.

Inför målgruppsdialoger kan Region Jönköpings län (eller annan lämplig regional aktör) vid behov bistå med att samla in information via förslagsvis enkät/fokusgruppsintervjuer med unga i syfte att inhämta ungas behov och vad de önskar för sorts utemiljöer och sociala platser.

Vid genomförande av dialogtillfällen är det viktigt att ta hänsyn till sammansättningen av de tilltänkta representanterna för målgruppen. Det är angeläget att olika grupper finns representerade, så som olika åldrar, kön, etnicitet, socioekonomisk bakgrund och funktionsförmåga.

Ansvariga aktörer

Kommunerna* i samverkan med Region Jönköpings län (eller annan lämplig regional aktör)

Effekt och uppföljning

G: Minst en insats är genomförd med utgångspunkt i målgruppsdialogen.

H: Minst en målgruppsdialog är genomförd och en plan för insatser är framtagen.

P: Minst en målgruppsdialog är planerad.

E: Ej påbörjad

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 God hälsa och välbefinnande, mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Kostnaden beror på vilka insatser som kommer genomföras.

24. Integrera social hållbarhet i fysisk planering

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att vidareutveckla projektet Social hållbarhet i fysisk planering, genom att Länsstyrelsen tillsammans med en eller flera kommuner väljer ut och tillämpar en metod för att integrera social hållbarhet i översiktsplaneringen.

Bakgrund

För många planeringsaktörer är det otydligt vad social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling verkligen innebär. Det finns en rad olika verktyg och metoder för att arbeta med perspektivet, men social hållbarhet har trots detta svårt att få tydligt genomslag i samhällsbyggnadsprocesserna. Samhällsbyggnadsenheten på Länsstyrelsen i Jönköpings län påbörjade därför under år 2021 ett projekt med inriktning mot social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling för att lyfta de sociala värdena i samhällsbyggnadsprocessen. Inom ramen för projektet har Länsstyrelsen utvecklat arbetet med social hållbarhet såväl internt på myndigheten som externt tillsammans med länets kommuner.

Genomförande

Åtgärden genomförs stegvis genom de punkter som listas nedan.

- a) Länsstyrelsen inventerar tillämpbara metoder/verktyg för att implementera social hållbarhet i översiktsplaneringen.
- b) Länsstyrelsen väljer tillsammans med en eller flera kommuner i länet ut en metod/ett verktyg att arbeta med.
- c) Länsstyrelsen stöttar kommunerna i att börja implementera metoden i ett eller flera skeden av översiktsplaneringen.

Ansvariga aktörer

- a) Länsstyrelsen*

- b) Länsstyrelsen* (i dialog med kommuner)
- c) Länsstyrelsen* (i samverkan med kommuner)

Effekt och uppföljning

Åtgärden kan på sikt leda till att stärka de sociala hållbarhetsperspektiven i den fysiska planeringen.

Åtgärden följs upp genom en utvärdering av hur tillämpningen av metoden/verktyget fungerat i arbetet med översiktsplaneringen. Utvärderingen genomförs av Länsstyrelsen och kommunen/kommunerna.

G: Metoden/verktyget har implementerats i arbetet och en utvärdering är genomförd.

H: Länsstyrelsen har i dialog med kommunerna bestämt metod att arbeta vidare med.

P: Länsstyrelsen har inventerat relevanta metoder/verktyg.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljökvalitetsmål: God bebyggd miljö

Agenda 2030: mål 3 Hållbara städer och samhällen, mål 5 Jämställdhet

Kostnad och finansiering

Lönekostnader utifrån behov och omfattning.

25. Etablera kulturmiljösamverkan Jönköpings län

Syfte och mål

Åtgärden syftar till att främja kunskapsutbyte och samverkan i kulturmiljöarbetet mellan länets kommuner. Målsättningen är att samtliga kommuner ska delta aktivt i arbetet.

Bakgrund

Kommunerna har ett centralt ansvar för att kulturmiljöer ska tillvaratas, främjas och utvecklas i plan- och byggprocessen. Länsstyrelsen har ett vägledande ansvar i planprocessen och ansvar som prövningsinstans i bygglovsprocessen. Detta ställer stora krav på kommunernas och länsstyrelsens kunskap och kompetens i agerandet, inte bara i förhållande till kulturmiljöns värden utan också i relation till andra samhällsintressen, förlopp och

förändringsprocesser. Samtidigt är de statliga resurserna för kulturmiljöarbete begränsade och många kommuner har svårt att avsätta resurser för kulturmiljöarbetet till exempel för att ta fram kulturmiljöunderlag och att säkerställa tillgång till antikvarisk kompetens i den egna verksamheten. Detta ställer ökade krav på samverkan och kunskapsutbyte mellan länets kommuner samt mellan länsstyrelsen och kommunerna. Kulturmiljösamverkan Jönköpings län utgör ett viktigt komplement till andra mötes- och samverkansformer mellan länsstyrelsen och länets kommuner.

Genomförande

Länsstyrelsen och länets kommuner genomför årligen under programperioden ett antal samverkansmöten om kulturmiljöfrågor. Mötena riktar sig i första hand till tjänstepersoner med ansvar för kulturmiljöfrågor i samhällsplanering, stadsbyggnad och kulturverksamhet. Särskilda möten ordnas för politiker inom berörda nämnder vid behov och efter önskemål.

- a) Länsstyrelsen och länets kommuner genomför årligen fyra samverkansmöten.
- b) Samtliga kommuner medverkar med minst en representant vid minst två möten per år.
- c) Kommunerna har övertagit ansvaret för samverkansmötena.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Jönköpings län och länets kommuner i samverkan.

Effekt och uppföljning

Åtgärden bidrar till ökat kunskapsutbyte om metoder, arbetssätt och perspektiv angående kulturmiljöfrågornas hantering i plan- och byggprocessen. Samverkan ger, genom kunskapsutbyte, förutsättningar för en mer effektiv hantering av kommunala resurser och behov i plan- och byggprocessen och ökar förutsättningarna för att tillvarata kulturmiljövärden.

G: Kommunerna medverkar tillsammans med Länsstyrelsen i minst två samverkansmöten per år. Kommunerna har övertagit ansvaret för Kulturmiljösamverkan Jönköpings län.

H: Kommunerna medverkar tillsammans med Länsstyrelsen i samverkansmöten i minst två samverkansmöten per år.

P: Ett antal kommuner har genomfört samverkansmöten tillsammans med Länsstyrelsen.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap och Levande sjöar och vattendrag.

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Uppskattningsvis under 50 000 kronor.

26. Upprätta regionala etappmål för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Syfte och mål

Åtgärden syftar till att tydliggöra styrningen mot en hållbar utveckling inom miljömålet God bebyggd miljö. Målsättningen är att länets kommuner ska ha nått ett individuellt etappmål inom 2030.

Bakgrund

De nationella kulturmiljömålen överbryggas av de nationella miljö kvalitetsmålen och de kulturpolitiska målen. Kulturmiljömålen avser i första hand statlig verksamhet men även kommuner och näringsliv uppmanas arbeta för att nå målen. Länsstyrelserna har möjlighet att utveckla de regionala förutsättningarna för styrning och uppföljning av kulturmiljömålen. Etablering av regionala indikatorer och etappmål för kulturmiljöns värden är en av flera åtgärder i det regionala arbetet med de nationella kulturmiljömålen.

Etappmål för god bebyggd miljö har tidigare funnits på nationell nivå inom miljömålet God bebyggd miljö. Etappmål för skyddad bebyggelse gör det möjligt för en kommun att planera och genomföra arbetet med kunskapsunderlag.

Värdering, inventering och skydd ger viktiga förutsättningar för att kunna värna, tillvarata och utveckla såväl allmänna kulturmiljövärden som det särskilt värdefulla. Ett begränsat urval av den historiskt värdefulla bebyggelsen skyddas i form av byggnadsminnen. En stor del av den värdefulla bebyggelsen och allmänna kulturmiljövärden hävdas genom planbestämmelser i detaljplan och områdesbestämmelser. Även politiskt antagna kulturmiljöprogram fungerar som skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Genomförande

Etappmålet ska vara uppnått till år 2030. Målet är att

- 75 procent av kommunens bebyggelse ska vara värderad. Att bebyggelse är värderad innebär att den varit föremål för en övergripande bedömning av kulturmiljövärdet i ett område. Värdering kan samordnas med områdesvis kulturhistorisk karaktärisering och beskrivning.
- 25 procent av kommunens bebyggelse är inventerad avseende allmänna och särskilda bebyggelsevärden. Inventering avser i detta sammanhang en registrering av bebyggelsevärden som ligger till grund för bedömning av högre allmänt bebyggelsevärde eller särskilt värdefull bebyggelse.

- Fem procent av den totala bebyggelsen ska vara skyddad genom detaljplan, områdesbestämmelser eller genom utpekande i politiskt antaget planeringsunderlag för kulturmiljövärden eller motsvarande. Åtgärden avser del av etappmålet under programperioden.

Genomförandet omfattar tre steg:

- a) Kommunen kartlägger omfattningen av värderingar, inventeringar och skydd samt fastställer nivåer för individuellt delmål inom programperioden.
Länsstyrelsen tar fram vägledning för regionala etappmål och genomför utbildning med länets kommuner i syfte att stödja kommunerna i arbetet med etappmålen.
- b) Kommunen inventerar bebyggelse in enlighet med individuellt etappmål.
- c) Kommunen tar fram beskrivningar samt erforderliga skydd för att nå det individuella delmålet under programperioden.

Ansvariga aktörer

Länets kommuner ansvarar för att genomföra kartläggning av inventerad bebyggelse, fastställande av samt inventering, värdering och införande av skydd enligt individuell målsättning.

Länsstyrelsen i Jönköpings län tar fram vägledning och tar initiativ till utbildning för länet kommuner. Länsstyrelsen lämnar bidrag till framtagandet av kulturmiljöunderlag och har utvecklat en metod för översiktlig bebyggelsekaraktärisering.

Effekt och uppföljning

Åtgärden kommer bidra till att ge länets kommuner bättre förutsättningar för att tillvarata kulturmiljövärden i plan- och byggprocessen. Bättre förutsättningar för att tillvarata kulturmiljöns värden i samhällsplaneringen kommer bidra till minskade konflikter i förhållande till andra samhälls- och miljöintressen.

G: Kommunens bebyggelse är inventerad, värderad och skyddad i enlighet med kommunens individuella mål för programperioden.

H: Kommunens bebyggelse är inventerad i enlighet med kommunens individuella mål.

P: Länsstyrelsen har tagit fram och erbjudit vägledning i arbetet med att fastställa etappmål för perioden. Kommunen har kartlagt andelen inventerad, värderad och skyddad bebyggelse samt fastställt individuellt mål under programperioden.

E: Kommunen har inte kartlagt andelen inventerad, värderad och skyddad bebyggelse.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap och Levande sjöar och vattendrag.

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Kostnaden är beroende av genomförandegraden. Åtgärden som helhet kan innebära en kostnad upp emot 100 000 kronor. Kostnaden kan fördelas över flera år och åtgärden kan samordnas med andra åtgärder inom kulturmiljöområdet i åtgärdsprogrammet.

27. Aktualisera underlag för kulturmiljövärden

Syfte och mål

Tillgodose kommunens behov av aktuella kulturmiljöunderlag i plan- och byggprocessen. Målet är att kommunen ska ha ett planeringsunderlag som ger ett generellt stöd för hanteringen av all bebyggelse i kommun samt ett specifikt stöd för ett prioriterat urval av särskilt värdefull bebyggelse.

Bakgrund

Kulturmiljö är en väsentlig komponent i såväl en god vardagsmiljö och för besöksmål, rekreation och friluftsliv. Kunskapsunderlag om kulturmiljö kan också vara viktiga källor till den lokala historien både för en intresserad allmänhet och för föreningslivet.

Inventeringar och karaktäriseringar har i flera fall en lång hållbarhet samtidigt som nya kulturmiljövärden tillkommer över tid. Underlaget behöver också vara knutet till beslut rörande aktuell planering och utvecklingsbehov i kommunen. Begränsade resurser gör det också nödvändigt att prioritera vilka delar av underlaget som kan utvecklas. I länet finns stora skillnader i fråga om innehåll och aktualitet. Ett flertal kommuner har i samband med översiktsplanen konstaterat att det finns behov av att ta fram ett nytt kunskapsunderlag. Vid sidan av värden kopplade till enskilda byggnader bör ett kommunalt kulturmiljöunderlag även ge generell vägledning kring hur den byggda miljön ska värderas och ge förutsättningar för skydd, hänsynstagande och anpassning i samband med förändring.

För att motsvara behovet bör ett kulturmiljöunderlag ta upp särskilt värdefulla byggnader, för kommunen karaktäristiska byggnadstyper och byggnadsstilar, bebyggelse- och områdeskaraktär samt ge stöd vid gestaltning och förändring. Kulturmiljöunderlag kan också innehålla ställningstagande som förtydligar och utvecklar tidigare ställningstagande i till exempel översiktsplan och detaljplan.

Genomförande

Åtgärden genomförs i tre steg.

- a) Behovsbedömning. Kommunen genomför en behovsbedömning i syfte att identifiera vilka delar av kommunen eller som är i behov av komplettering samt vilken inriktning underlaget bör ha.

- b) Komplettering. Kommunen genomför tematiska eller geografiska kompletteringar av kunskapsunderlag, till exempel bebyggelseinventering, karaktärisering, åtgärdsprogram eller gestaltungsprogram.
- c) Aktualisering. Det sammantagna underlaget antas av kommunen.

Ansvariga aktörer

Kommunerna*, Länsstyrelsen.

Länsstyrelsen har en vägledande och stödjande roll i förhållande till kommunernas hantering av kulturmiljövården i plan- och byggprocessen. Länsstyrelsen i Jönköpings län lämnar bidrag till framtagandet av kulturmiljöunderlag och har utvecklat en metod för översiktlig bebyggelsekaraktärisering.

Effekt och uppföljning

Åtgärden kommer bidra till att ge länets kommuner bättre förutsättningar för att tillvarata kulturmiljövården i plan- och byggprocessen. Bättre förutsättningar för att tillvarata kulturmiljöns värden i samhällsplaneringen kommer bidra till minskade konflikter i förhållande till andra samhälls- och miljöintressen.

G: Kommunen har ett aktualiserat kulturmiljöunderlag som är politiskt antaget.

H: Kommunen har tagit fram kompletterande kunskapsunderlag i syfte att utveckla det egna kunskapsunderlaget.

P: Behovsbedömning genomförd.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap och Levande sjöar och vattendrag.

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen

Arbetet med kunskapsunderlag för kulturmiljövården är också av betydelse för de arkitekturpolitiska målen.

Kostnad och finansiering

Under 100 000 kronor för respektive kommun. Ett kulturmiljöprogram kostar beroende på omfattning och inriktning uppskattningsvis 500 000 till 100 000 kronor. Åtgärden är utformad så att den ska gå att genomföra i omgångar och anpassas efter behov och tillgängliga resurser. Åtgärden kan också genomföras i omgångar och fördelas över flera år. Åtgärden kan samordnas med andra åtgärder inom kulturmiljöområdet i åtgärdsprogrammet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län lämnar bidrag för kulturskapsunderlag angående kulturmiljövården och har utvecklat en metod för övergripande bebyggelseinventering.

28. Skydda särskilt värdefull kulturmiljö

Syfte och mål

Åtgärden syftar till att förtydliga förutsättningarna för att tillvarata kulturmiljöns värden i plan- och byggprocessen. Målet är att länsstyrelsen samt länets kommuner ska ha fastställt samt avgränsat särskilt värdefulla kulturmiljöer i GIS-data.

Bakgrund

Tillvaratagandet av allmänna intressen och dess integrering i olika planeringsprocesser är av stor betydelse för en hållbar landskaps- och bebyggelseutveckling. Värdefulla kulturmiljöer kopplade till områden och mark i övrigt ska, vid sidan av riksintressen, så långt som möjligt skyddas mot påtaglig skada och tillvaratas i planerings- och förändringsprocesser. Länsstyrelsen och kommunerna har möjlighet att peka ut sådana områden och Länsstyrelsen har till uppgift att redovisa statliga anspråk och att tillhandahålla planeringsunderlag. Kommunerna kan också redovisa hur sådana kulturmiljövärden ska hanteras i översiktsplanen.

GIS utgör idag ett centralt redskap både för förmedling och analys.

Genomförande

- a) Kommunerna och länsstyrelserna reviderar, kompletterar och fastställer utpekade värdefulla områden för kulturmiljövården.
- b) Värdefulla områden för kulturmiljövården digitaliseras.
- c) Värdefulla områden för kulturmiljövården redovisas och görs tillgängligt i Länsstyrelsens webb-GIS.

Ansvariga aktörer

Kommunerna, Länsstyrelsen.

Effekt och uppföljning

Åtgärden kommer ge förutsättningar för en mer effektiv hantering av kulturmiljöinformation i till exempel plan- och byggprocessen och motsvarande. Digitalisering och en mer enhetlig presentation av data kommer också underlätta förmedling av kulturmiljövården samt att utveckla olika användningsområden, till exempel för friluftsliv och rekreation.

G: Länsstyrelsen och kommunerna har fastställt värdefulla områden för kulturmiljövården. Fastställda områden har digitaliserats. Länsstyrelsen har tillgängliggjort data via webb-GIS.

H: Länsstyrelsen och kommunerna har fastställt värdefulla områden för kulturmiljövården. Fastställda områden har digitaliserats.

P: Länsstyrelsen och kommunerna har fastställt värdefulla områden för kulturmiljövården.

E: Ej påbörjad.

VILKA MÅL BIDRAR ÅTGÄRDEN TILL?

Miljö kvalitetsmål: God bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap och Levande sjöar och vattendrag.

Agenda 2030: mål 11 Hållbara städer och samhällen

Kostnad och finansiering

Uppskattningsvis under 50 000 kronor.

Bilagor

Nuläge och analys Hälsans miljömål- Underlag för prioriterade områden i åtgärdsprogram
Hälsans miljömål

Referenser

Länsstyrelsen
i Jönköpings län

Meddelande nr 2022:xx

Nuläge och analys Hälsans miljömål

Underlag för prioriterade områden i åtgärdsprogram
Hälsans miljömål

Innehållsförteckning

Bakgrund	79
Sveriges miljömål.....	79
Globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030	80
Fokusområden Hälsans miljömål	81
Livsmiljöer för en god hälsa	81
Berörda mål för fokusområdet.....	81
Utmaningar och behov inom fokusområdet.....	81
Hållbara städer och samhällen	83
Berörda mål för fokusområdet.....	83
Utmaningar och behov inom fokusområdet.....	84
Hållbar konsumtion och produktion	85
Berörda mål för fokusområdet.....	85
Utmaningar och behov inom fokusområdet.....	85
En giffri miljö	87
Berörda mål för fokusområdet.....	87
Utmaningar och behov inom fokusområdet.....	87
Nuläget per miljömål	89
Giffri miljö	89
Kemikalieanvändning i produktion av varor och kemiska produkter.....	89
Miljögifter och särskilt utsatta grupper	91
Hållbar konsumtion och produktion	91
Handlingsplan för cirkulär ekonomi	92
Upphandling	92
Förorenade områden i Jönköpings län.....	92
Undersökningar av miljögifter i vatten i Jönköpings län	93
God bebyggd miljö	95
Hållbar samhällsplanering	95
Infrastruktur, kollektivtrafik, gång och cykel	96
Hållbar bebyggelsestruktur	96
Kulturvården i bebyggd miljö	97
Natur- och grönområden.....	98
God vardagsmiljö, Hälsa och säkerhet.....	99
Hushållning med energi och naturresurser samt Hållbar avfallshantering	100
Frisk luft	101
Exponering av luftföroreningar	101

Småskalig vedeldning	102
Samhällsplanering	102
Resvanor.....	103
Halter av luftföroreningar	104
Skyddande ozonskikt	105
Avstannad Uttunning av ozonskiktet	105
Säker strålmiljö	107
Hudcancerfall ökar	107
Radon	108
Referenser	109

Det finns inga källor i aktuellt dokument.

Bakgrund

I Jönköpings län finns fem olika åtgärdsprogram för miljömålen. Åtgärdsprogrammen är tematiska och berör olika miljömål. Tillsammans bildar åtgärdsprogrammen en helhet som i samspel med annat miljöarbete i länet bidrar till att nå miljömålen och de målen för hållbar utveckling i Agenda 2030.

Som en del i framtagande av ett nytt åtgärdsprogram genomfördes en omvärlds- och nulägesanalys. Analyserna ligger till grund för att identifiera de största utmaningarna samt fokusområden inom berörda hållbarhetsmål och miljö kvalitetsmål. Underlaget har använts för att ta fram åtgärder med fokus med de områden där de största utmaningarna identifierats.

Sveriges miljömål

Åtgärdsprogrammet Hälsans miljömål berör främst miljö kvalitetsmålen Frisk luft, Giftfri miljö, Skyddande ozonskikt, Säker strålmiljö och God bebyggd miljö.

Figur 1: Sveriges miljömål, Illustration Tobias Flygarl

Globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030

Åtgärdsprogram Hälsans miljömål relaterar främst till mål 1: Ingen fattigdom, mål 3: Hälsa och välbefinnande, mål 4: God utbildning för alla, mål 8: Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt, mål 9; Hållbar industri, innovationer och infrastruktur, mål 10: Minska ojämlikhet, mål 11: Hållbara städer och samhällen, mål 12: Hållbar konsumtion och produktion, mål 13: Bekämpa klimatförändringar, mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald. Och mål 17: Genomförande och globalt partnerskap.

Figur 2: Globala målen för hållbar utveckling Agenda 2030

Fokusområden Hälsans miljömål

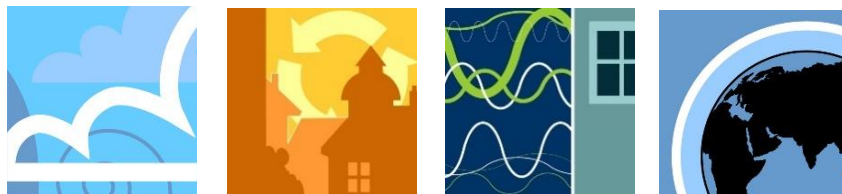
För att ringa in utmaningar och behov för arbetet med miljömålen i Jönköpings län har fokusområden tagits fram. Områdena fungerar som inramning för de åtgärder som kommer arbetas fram i samverkan.

Livsmiljöer för en god hälsa

Berörda mål för fokusområdet

MILJÖKVALITETSMÅLMÅL

Frisk luft, God bebyggd miljö, Säker strålmiljö och Skyddande ozonskikt

GLOBALA MÅL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING I AGENDA 2030

BERÖRDA DELMÅL I AGENDA 2030:

- 11.2 Tillgängliggör hållbara transportsystem för alla
- 11.6 Minska städernas miljöpåverkan
- 11.7 Skapa säkra och inkluderande grönområden för alla

Utmaningar och behov inom fokusområdet

Den fysiska livsmiljön har en påverkan på människors hälsa och välbefinnande. Vi behöver stärka det hälsofrämjande arbetet och samtidigt minska de faktorer som ger upphov till negativa hälsoeffekter till exempel dålig luft, buller, UV-strålning och brist på rörelse.

Att andas in luftföroreningar påverkar hälsan negativt. För många människor kan föroreningar i luften även bidra till förkortad livslängd. De luftföroreningar som är skadligast för hälsan är inandningsbara partiklar, marknära ozon och vissa kolväten.

Med ökande befolkning och bostadsbehov ses den täta staden som lösningen för många miljöproblem som till exempel minskat i anspråkstagande av jordbruksmark, minskad energianvändning och bättre nyttjande av befintlig infrastruktur. Men den förtätade staden

innebär även ökad påfrestning på miljön och konflikter kopplade till luftförorening, buller och riskfrågor riskerar att uppstå vid exploatering i centrala lägen.

Att vistas i naturen kan bidra till en bättre hälsa genom exempelvis minskad stress, stärkt kognitiv förmåga och förbättrad psykisk hälsa. Minskad stress kan i sin tur ha en positiv effekt på immunförsvaret. Grönområden skapar också bättre möjligheter för fysisk aktivitet, vilket kan föra med sig positiva hälsoeffekter så som minskad övervikt och fetma. Dessutom minskar exponeringen för buller, luftföroreningar, värme och skadligt solljus.

Strålning kan vara till nytta, men den kan också vara skadlig. För att de skadliga effekterna av strålning på människa och miljö ska vara så små som möjligt ska all verksamhet med strålning vara berättigad. Det betyder att strålningen måste göra mer nytta än skada, och att stråldoserna ska begränsas så långt som det är möjligt och rimligt.

Ozonskiktet i atmosfären skyddar livet på jorden genom att filtrera bort en del av den skadliga UV-strålningen från solen. Därför innebär det en fara när ozonskiktet tunnas ut. Hos människor ökar risken för till exempel hudcancer, nedsatt immunförsvaret och ögonsjukdomen starr.

INRIKTNINGAR FÖR FOKUSOMRÅDET

- För att möta och hantera länets utmaningar behövs exempelvis insatser för att:
- Minska halter av olika luftföroreningar
- Minska bullernivåer
- Främja aktiva transporter med låg miljöpåverkan
- Minska exponering för värme och UV-strålning
- Minska exponering för skadlig strålning
- Minska halter av ozonnedbrytande ämnen
- Minska halter av radon
- Bevara och utveckla tillgång till grönområden

Hållbara städer och samhällen

Berörda mål för fokusområdet

MILJÖKVALITETSMÅL:

God bebyggd miljö

GLOBALA MÅL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING I AGENDA 2030:

BERÖRDA DELMÅL I AGENDA 2030:

- 3.4 Minska antalet dödsfall till följd av icke smittsamma sjukdomar och främja mental hälsa.
- 11.2 Tillgängliggör hållbara transportsystem för alla
- 11.3 Inkluderande och hållbar urbanisering
- 11.4 Skydda världens kultur- och naturarv
- 11.5 Mildra de negativa effekterna av naturkatastrofer
- 11.6 Minska städernas miljöpåverkan
- 11.7 Skapa säkra och inkluderande grönområden för alla
- 11.A Främja nationell och regional utvecklingsplanering
- 11.B Implementera strategier för inkludering, resurseffektivitet och katastrofriskreducering
- 15.1 Bevara, restaurera och säkerställ hållbart nyttjande av ekosystem på land och i sötvatten
- 15.2 Främja hållbart skogsbruk, stoppa avskogningen och återställ utarmade skogar
- 15.5 Skydda den biologiska mångfalden och naturliga livsmiljöer
- 15.8 Förhindra invasiva främmande arter i land- och vattensystem
- 15.9 Integrera ekosystem och biologisk mångfald i nationell och lokal förvaltning
- 15.A Öka de finansiella resurserna för att bevara och hållbart nyttja ekosystem och biologisk mångfald
- 15.B Finansiera och skapa incitament för hållbart brukande av skog

Utmaningar och behov inom fokusområdet

För att skapa en hållbar samhällsplanering behöver den fysiska miljön planeras och utvecklas för att bevara ekosystemtjänster med hjälp av grön- och vattenytor, kulturmiljöer, minska miljöpåverkan samt skapa hälsosamma och inkluderande livsmiljöer. Samhällena behöver också vara motståndskraftiga och anpassade för att hantera klimatförändringar.

Vår bebyggda miljö ska fylla människors och samhällets behov, erbjuda bra livsmiljöer och bidra till en hållbar utveckling. Hur vi bor och lever påverkar miljön på många sätt, exempelvis när vi värmer våra bostäder, reser till arbete och fritidsaktiviteter eller sorterar vårt avfall.

I dagens samhälle har många kulturmiljöer förlorat sina ursprungliga funktioner och utgör ofta hinder för exploatering och en rationell markanvändning. Dessa miljöer riskerar att rivras, förfalla eller växa igen utan skötsel eller hänsyn till dess kulturhistoriska värden.

Det behövs tydliga politiska avvägningar och ställningstagande för att minimera konflikterna och skapa en god livsmiljö för människor. Insatser behövs för att förbättra förutsättningarna att planera för en mer hållbar byggd miljö. Med stärkandet av den strategiska och fysiska planeringen och kopplingen till genomförande och uppföljning blir det lättare att styra mot en hållbar samhällsutveckling.

INRIKTNINGAR FÖR FOKUSOMRÅDET

För att möta och hantera länets utmaningar behövs exempelvis insatser för att:

- Säkerställa att samhällsplaneringen sker utifrån ett sammanhållet och hållbart perspektiv på sociala, ekonomiska samt miljö- och hälsorelaterade frågor
- Lokalisera och utforma byggnader och anläggningar på ett miljöanpassat sätt och så att de klarar effekter av klimatförändringar
- Utforma och lokalisera infrastruktur så att miljöpåverkan blir så liten som möjligt samtidigt som människors behov tillgodoses
- Främja aktiva transporter med låg miljöpåverkan
- Bevara och utveckla natur- och grönområden
- Ta tillvara och utveckla kulturvärden
- Främja och utveckla goda och trivsamma vardagsmiljöer med varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur
- Skapa förutsättningar för en levande landsbygd

Hållbar konsumtion och produktion

Berörda mål för fokusområdet

MILJÖKVALITETSMÅL:

Giffri miljö, God bebyggd miljö och Begränsad klimatpåverkan

GLOBALA MÅL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING I AGENDA 2030:

BERÖRDA DELMÅL I AGENDA 2030:

- 8.4 Förbättra resurseffektiviteten i konsumtion och produktion
- 9.1 Skapa hållbara, motståndskraftiga och inkluderande infrastrukturer
- 9.2 Främja inkluderande och hållbar industrialisering
- 12.1 Implementera det tioåriga ramverket för hållbara konsumtions- och produktionsmönster
- 12.2 Hållbar förvaltning och användning av naturresurser
- 12.3 Halvera matsvinnet i världen
- 12.4 Ansvarsfull hantering av kemikalier och avfall
- 12.5 Minska mängden avfall markant
- 12.7 Främja hållbara metoder för offentlig upphandling
- 12.8 Öka allmänhetens kunskap om hållbara livsstilar

Utmaningar och behov inom fokusområdet

Konsumtionsvarorna och livsstilen i Sverige och i länet ger upphov till en stor påverkan på miljön och vi har en ohållbar hantering av våra resurser. Vi behöver ställa om till hållbara konsumtions- och produktionsmönster, skapa en ökad och effektiv resurshushållning samt ställa om flödena från linjära till cirkulära.

Vår planet har försett oss med ett överflöd av naturresurser, men vi människor har inte nyttjat det på ett ansvarsfullt sätt och konsumerar nu långt bortom vad vår planet klarar av. Att använda energi och naturresurser på ett långsiktigt hållbart sätt är avgörande för att nå en hållbar utveckling.

Hållbar konsumtion är också viktigt utifrån sociala och ekonomiska perspektiv, såsom ökad konkurrenskraft, tillväxt på såväl den lokala som globala marknaden, ökad sysselsättning, förbättrad hälsa och minskad fattigdom. Omställning till en hållbar konsumtion och produktion av varor är en nödvändighet för att minska vår negativa påverkan på klimat, miljö och människors hälsa.

INRIKTNINGAR FÖR FOKUSOMRÅDET

För att möta och hantera länets utmaningar behövs exempelvis insatser för att:

- Stimulera hållbara konsumtionsmönster
- Skapa förutsättningar för en cirkulär ekonomi
- Göra hållbara inköp och upphandlingar
- Minska och förebygga avfall samt främja en effektiv avfallshantering som inte skadar människors hälsa och miljön
- Säkerställ god kvalitet på dricksvatten

En giftfri miljö

Berörda mål för fokusområdet

MILJÖKVALITETSMÅL:

Giffri miljö, God bebyggd miljö och Grundvatten av god kvalitet

GLOBALA MÅL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING I AGENDA 2030:

BERÖRDA DELMÅL I AGENDA 2030:

- 2.1 Tillgång till säker och näringsriktig mat för alla
- 2.4 Hållbar livsmedelsproduktion och motståndskraftiga jordbruksmetoder
- 3.9 Minska antalet sjukdoms- och dödsfall till följd av skadliga kemikalier och föroreningar
- 6.1 Säkert dricksvatten för alla
- 6.3 Förbättra vattenkvalitet och avloppsrening samt öka återanvändning

Utmaningar och behov inom fokusområdet

Kemikalier finns överallt i vår vardag. Vi behöver minska de miljö- och hälsofarliga ämnena genom förebyggande åtgärder, skapa en giftfri vardag samt genomföra tillsyn av pågående och nedlagda verksamheter.

Människor, djur och växter utsätts för farliga ämnen som sprids när varor, kemiska produkter och material tillverkas, används och blir till avfall. För att skydda människors hälsa och den biologiska mångfalden behöver spridningen av farliga ämnen förebyggas och minska.

INRIKTNINGAR FÖR FOKUSOMRÅDET

För att möta och hantera länets utmaningar behövs exempelvis insatser för att:

- Fasa ut och minimera användningen av särskilt farliga ämnen
- Minska den samlade exponeringen för kemiska ämnen
- Minska kemikalier i barns vardag
- Minska hälso- och miljöskadliga kemikalier i livsmedel, varor och material
- Identifiera och åtgärda förorenade områden
- Förstärka tillsyn och prövning av miljöfarlig verksamhet
- Minska läkemedelsrester i mark och vatten

Nuläget per miljömål

Giffri miljö

Människor, djur och växter utsätts för farliga ämnen som sprids när varor, kemiska produkter och material tillverkas, används och blir till avfall. För att skydda människors hälsa och den biologiska mångfalden behöver spridningen av farliga ämnen förebyggas och minska³⁵.

Miljömålet Giffri miljö är svårt att nå både på nationell och regional nivå.

Miljömålets preciseringar fokuserar på att

- minska den sammanlagda exponeringen för kemiska ämnen
- minimera användningen av särskilt farliga ämnen
- minimera spridning av oavsiktligt bildade ämnen med farliga egenskaper
- åtgärda förorenade områden
- öka och sprida kunskap om kemiska ämnens miljö- och hälsoegenskaper
- tillgängliggöra information om farliga ämnen i material och produkter

Kemikalieanvändning i produktion av varor och kemiska produkter

På internationell nivå ser vi de senaste åren en kraftig ökad och globaliserad konsumtion och produktion av varor och kemikalier. Att den ökade produktionen i hög grad sker i länder med bristande kemikaliekontroll bidrar till problemet. Halter av ämnen som inte har uppmärksamats och reglerats kan därigenom öka i miljön. Regelutvecklingen inom EU gynnar tillståndet i miljön. Reglerna har medfört ökade datakrav och därmed ökad kunskap om ett stort antal kemiska ämnen vilket i förlängningen bidragit till att minska förekomsten av farliga och särskilt farliga ämnen i miljön.

Inom FN:s miljöprogram börjar nu en process för att ta fram en ny strategi med vision, ambitiösa mål och delmål efter 2020, då det nuvarande globala målet för säker hantering av kemikalier går ut³⁶.

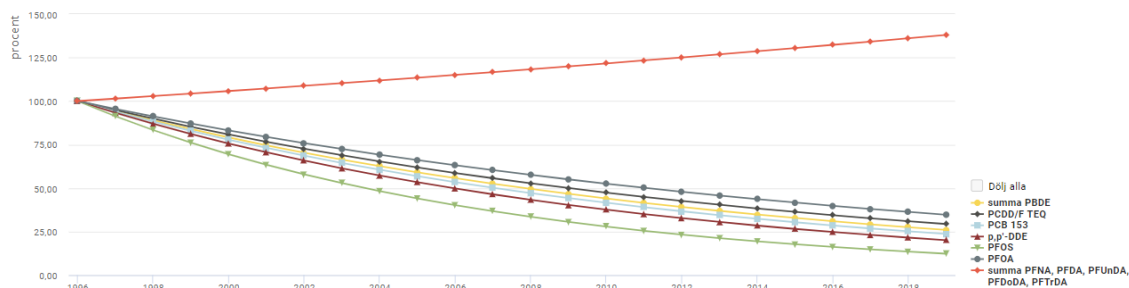
Antalet kemiska ämnen som används i produktion av kemiska produkter och varor är mycket stort och för många av ämnena råder fortfarande brist på kunskap om användning, exponering och effekter. Forskning visar på allt starkare samband mellan folksjukdomar och påverkan från industrikemikalier som vi utsätts för i låga doser under lång tid. Begränsningsåtgärder är visserligen effektiva, men för bioackumulerande och svårnedbrytbara ämnen som redan är spridda i varor, byggnader och miljön sker minskningen långsamt.

---

³⁵ Sveriges miljömål

³⁶ Naturvårdsverket, Miljömålet Giffri miljö

Detta speglas även av de analyser som görs av ett antal miljögifter som påträffas i modersmjölk och blod. Halterna av hårt reglerade miljögifter minskar långsamt i modersmjölk och blod i Sverige, medan halterna av ämnen som ännu inte reglerats, såsom långkedjiga PFAS, ökar. Exponeringen på människor och miljön för flera välkända miljögifter, såsom PFAS och dioxiner kan fortfarande utgöra ett problem, även om åtgärder för att minska spridningen har varit framgångsrika.³⁷

Figur 3. Miljögifter i modersmjölk och blod 1996 till 2019, Sveriges miljömål

Under 2016 använde Sverige 22 miljoner ton kemikalier som klassas som hälso- eller miljöfarliga, inklusive petroleumbränslen. Det är en minskning med 0,5 miljon ton sedan 2008. Det är främst användningen av petroleum som minskar, medan övriga kemikalier ökar något i användning. Användningen av kemikalier per BNP minskar, vilket är positivt. Det indikerar ett minskat behov av hälso- eller miljöfarliga kemikalier i produktionen av olika varor och tjänster.³⁸

Tillsynsverksamhet är ett viktigt verktyg för att kontrollera efterlevnaden av kemikalielagstiftning både inom näringslivet och inom handeln. Tillsynen behöver dock förstärkas. Näringslivets har en nyckelroll i arbetet med utfasning och substitution av kemikalier.

Förorenade områden behöver saneras, men det sker inte i tillräcklig omfattning och nya områden upptäcks.

Kemikalieinspektionen föreslår tre områden som behöver stå i särskilt fokus de kommande tio åren:

1. Fasa ut särskilt farliga ämnen

Användningen av särskilt farliga ämnen har upphört så långt som möjligt, genom att beslut om utfasning av ämnena finns för alla användningsområden senast 2030.

2. Giftfri cirkulär ekonomi

Användningen av resurser behöver bli mer effektivt och möjliggöra en cirkulär ekonomi.

3. Minska den samlade exponeringen

³⁷ Sveriges miljömål

³⁸ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

Barns utveckling och den biologiska mångfalden skyddas genom att den samlade exponeringen för farliga ämnen minskat väsentligt. Miljöskulden måste minska genom att dricksvatten och livsmedelsresurserna skyddas bättre. Ökade insatser mot farliga ämnen behövs för en hållbar samhällsomställning där är tillsynen en viktig del.³⁹

Miljögifter och särskilt utsatta grupper

Barn, äldre personer samt kvinnor i fertil ålder är särskilt känsliga för miljögifter. I Jönköpings län har flera kommuner arbetat med olika insatser inom giftfri/kemikaliesmart vardag bland annat för att minska exponeringen av kemikalier för barn. Region Jönköpings län arbetar med ”Giftfri sjukvård för barn”, för att öka kunskapen om produkter i verksamheten och dess ingående ämnen som är i nära kontakt med barn. Genom inventering, insamlade information och analyser har vissa produkter fasats ut.

Enligt *Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa* kan konsumentvaror och produkter innehålla och medföra exponering av hälsofarliga kemikalier. I den enkät som ligger till grund för rapporten svarar vårdnadshavare till åtta månader gamla barn i högre utsträckning att de tar hänsyn till kemikalier när de handlar jämfört med vårdnadshavare till äldre barn. För alla åldersgrupper har kemikalier störst påverkan vid inköp av mat och hygienartiklar. Vårdnadshavare med högre utbildningsgrad eller som är födda i Sverige svarar oftare att kemikalieinnehållet påverkar deras inköp.⁴⁰

Hållbar konsumtion och produktion

Det krävs en omställning av samhället mot en cirkulär ekonomi för att vi ska kunna nå våra miljö- och klimatmål, trygga vår välfärd och näringslivets konkurrenskraft, samt uppnå de globala målen för hållbar utveckling inom Agenda 2030. Sverige har stora utmaningar att nå mål 12 i Agenda 2030 som handlar om hållbar konsumtion och produktion.

De svenska hushållens konsumtion har ökat med 25 procent till 2018 jämfört med 2008⁴¹. Ökad konsumtion, av till exempel varor, kläder och kemiska produkter, leder till en ökad kemikalie- och varuproduktion samt en ökad mängd avfall och därmed ökad spridning av farliga ämnen. Många konsumenter är inte medvetna om den miljöpåverkan som konsumtionen eller användningen innebär, samt att den statistik som finns inte är fullständig.

Den största delen av utsläppen från konsumtion utgörs av privatpersoners konsumtion av till exempel livsmedel och transporter.

---

³⁹ Kemikalieinspektionen, Rapport 1/20: Giftfritt från början - underlag till regeringen med förslag på strategi och nya etappmål för farliga ämnen till 2030

⁴⁰ Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

⁴¹ Konsumentverket, Rapport 2020:2: Konsumenterna och miljön 2020.

Handlingsplan för cirkulär ekonomi

EU-kommissionen har tagit fram en handlingsplan för cirkulär ekonomi som inkluderar ett antal åtgärder där elektronik, plast, textilier och byggmaterial är prioriterat. Även Sverige har antagit en strategi för cirkulär ekonomi och en tillhörande handlingsplan⁴². Den övergripande visionen är ett samhälle där resurser används effektivt i giftfria cirkulära flöden och ersätter jungfruliga material. Fyra fokusområden har bedömts vara av särskild vikt för att nå visionen:

- hållbar produktion och produktdesign
- hållbara sätt att konsumera och använda material, produkter och tjänster
- giftfria och cirkulära kretslopp
- drivkraft för näringsliv och andra aktörer genom åtgärder som främjar innovation och cirkulära affärsmodeller

Handlingsplanen innehåller åtgärder för respektive fokusområde. De strömmar som bedöms som prioriterade för omställningen till ett cirkulärt samhälle är:

- Plast
- Textil
- Livsmedel
- Förnybara och biobaserade råvaror
- Bygg- och fastighetssektorn
- Innovationskritiska metaller och mineral⁴³

Upphandling

Upphandling och inköp är ett viktigt styrmedel för att nå samhällspolitiska mål. Konsumtion bland såväl privatpersoner som företag och offentlig sektor har stor påverkan på miljömålen. 2018 uppgick värdet av den offentliga upphandlingen i Sverige till 782 miljarder kronor exklusive moms. Den vanligaste typen av upphandlande myndighet är kommuner.⁴⁴

Förorenade områden i Jönköpings län

Det finns idag cirka 5 200 registrerade potentiellt förorenade områden i Jönköpings län, i det totala antalet ingår såväl konstaterat förorenade som misstänkt förorenade områden. Av dessa är runt 60 riskklass 1 (mycket stor risk) och runt 550 riskklass 2 (stor risk). Totalt har lite över 300 förorenade områden i länet åtgärdats.⁴⁵

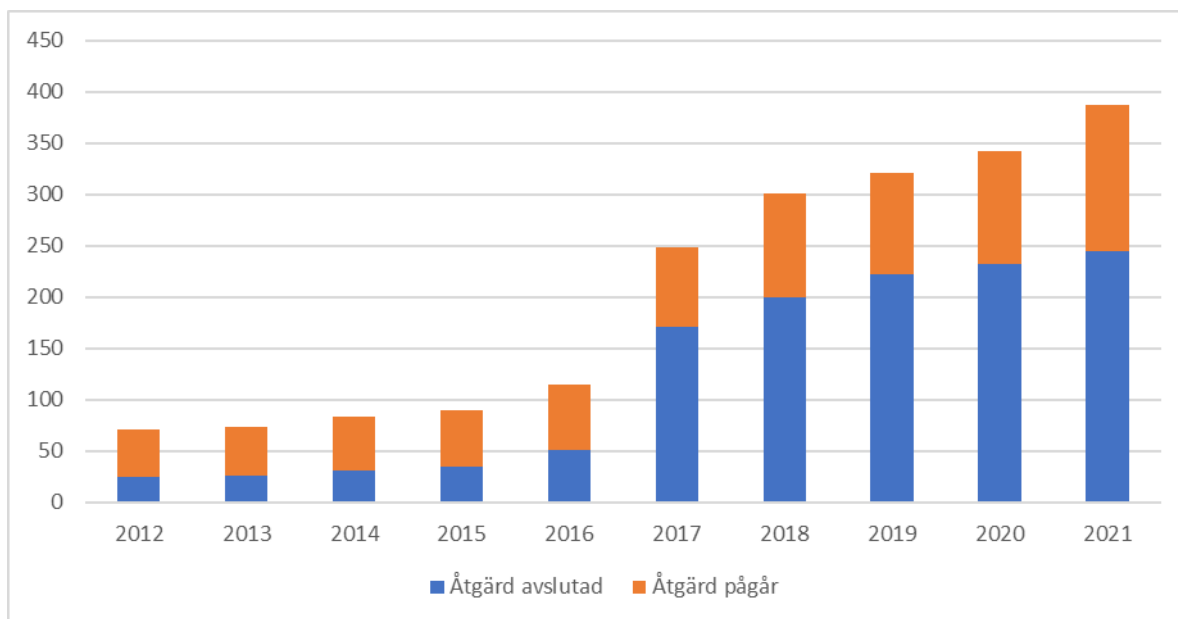
---

⁴² Regeringskansliet, 2020, Cirkulär ekonomi - strategi för omställningen i Sverige

⁴³ Regeringskansliet, 2021, Cirkulär ekonomi Handlingsplan för omställning av Sverige

⁴⁴ Upphandlingsmyndigheten och Konkurrensverket, 2020, Statistik om offentlig upphandling 2020

⁴⁵ Länsstyrelsen i Jönköpings län, Information om förorenade områden

Figur 4. Antal efterbehandlingsåtgärder som pågår eller är avslutade i Jönköpings län

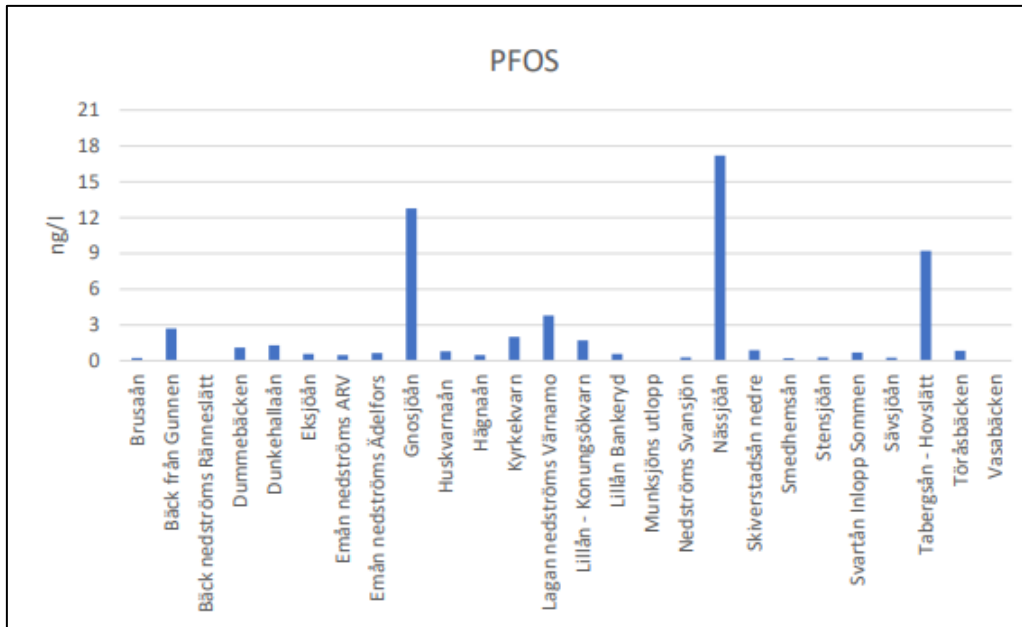
Länsstyrelsen samt länets kommuner bedriver ett aktivt tillsynsarbete när det gäller förorenade områden och efterbehandlingstakten har ökat i länet men behöver dock fortsatt öka samt en fortsatt satsning på andra åtgärdstekniker än schaktning och bortforsling av massor.

Undersökningar av miljögifter i vatten i Jönköpings län

Under åren 2017-2019 genomfördes analyser av miljögifter i länet. Vattendirektivsämnen, organiska ämnen i reningsverk, högfluorerade ämnen, metaller i fisk, miljögifter i sediment och miljögifter i tätortspåverkat grundvatten.

Resultaten visade att de ämnen som överskrider sitt gränsvärde, enligt vattenförvaltningen, var olika metaller, benso(a)pyren och antracen (polyaromatiska kolväten), PFOS, diklofenak (läkemedel) och TBT. I 23 lokaler har ett eller flera ämnen som överskrider gränsvärdet påträffats. Orsaken till påträffade halter är utsläpp från industrier, reningsverk, dagvattnet och brandsläckning med brandskum (PFOS).

Metaller påträffades i förhöjda halter i nio lokaler, benso(a)pyren i 13 lokaler, antracen och dixon i en lokal samt diklofenak och TBT i två lokaler.

Figur 5. Uppmätta halter PFOS i ytvatten i länet 2017-2019. Staplarna visar medelvärden av en till tre mätningar. Rapport Miljögiftundersökningar i Jönköpings län 2017 – 2019.

Läkemedel och stimulanterna (kaffein och nikotin) var både de vanligast förekommande ämnesgrupperna och de ämnen som förekom i högst halter i inkommande avloppsvatten. I utgående avloppsvatten dominerar ämnen i läkemedelsgruppen, medan halten av kaffein och nikotin är mycket lägre i utgående vatten än i inkommande.

Regionen i Jönköpings län bedriver projektet ”läkemedel och miljö” där miljöbedömning införs vid föreskrivning av läkemedel. Syftet är att minska utsläppen av miljöbelastande läkemedel.

God bebyggd miljö

Vår bebyggda miljö ska fylla människors och samhällets behov, erbjuda bra livsmiljöer och bidra till en hållbar utveckling. Hur vi bor och lever påverkar miljön på många sätt, exempelvis när vi värmer våra bostäder, reser till arbete och fritidsaktiviteter eller sorterar vårt avfall. Miljömålet Giftfri miljö är svårt att nå både på nationell och regional nivå.

Miljömålets preciseringar fokuserar på att:

- Utveckla och utforma en hållbar bebyggelsestruktur
- Åstadkomma en social, miljömässig och ekonomisk hållbar samhällsplanering
- Infrastruktur för energisystem, transporter, avfallshantering och vatten- och avloppsförsörjning integreras i stadsplaneringen samt att anpassa lokalisering och utformning av infrastrukturen till människors behov. I syfte att minska resurs och energianvändning samt klimatpåverkan, samtidigt som hänsyn är tagen till natur- och kulturmiljö, estetik, hälsa och säkerhet.
- Kollektivtrafiksystem är miljöanpassade, energieffektiva och tillgängliga och det finns attraktiva, säkra och effektiva gång- och cykelvägar.
- Säkerställa att det finns natur- och grönområden och gröonstråk i närhet till bebyggelsen med god kvalitet och tillgänglighet.
- Kulturvärden i bebyggd miljö bevaras, används och utvecklas.
- Skapa goda vardagsmiljöer som utgår från och stöder människans behov, ger skönhetsupplevelser och trevnad samt har ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur.
- Minska risken för att människor utsätts för skadliga luftföroreningar, kemiska ämnen, ljudnivåer och radonhalter eller andra oacceptabla hälso- eller säkerhetsrisker.
- Hushålla med energi och naturresurser
- Avfallshanteringen är effektiv för samhället, enkel att använda för konsumenterna och att avfallet förebyggs samtidigt som resurserna i det avfall som uppstår tas till vara i så hög grad som möjligt samt att avfallens påverkan på och risker för hälsa och miljö minimeras.

Hållbar samhällsplanering

Våra tätorter i länet både växer och blir tätare. Många kommuner har en fortsatt bostadsbrist. Nio av länets kommuner hade en ökad befolkning under 2019. Elva av tretton kommuner bedömer att det är underskott på bostäder i kommun som helhet vilket är en allvarlig situation⁴⁶. För särskilda grupper såsom ungdomar, studenter och nyanlända är situationen också kritisk och flera kommuner bedömer att det är underskott på bostäder. Bostadsbristen är i första hand knuten till kommunernas centralorter. Exploatering sker både genom förtätning och genom att oexploaterad mark tas i anspråk. Komplexiteten är högre i de städer som har ett större tryck på bostäder. En förtätning är bra ur flera resursperspektiv, men ställer också krav på platsens lämplighet och väl genomarbetade planer. Med ökande befolkning och bostadsbehov ses den täta staden som lösningen för många miljöproblem som till exempel minskat i anspråkstagande av jordbruksmark, minskad

---

⁴⁶ Länsstyrelsen i Jönköpings län, Rapport 2020:14 Analys av bostadssituationen i Jönköpings län 2020

energianvändning och bättre nyttjande av befintlig infrastruktur. Men den förtätade staden innebär även ökad påfrestning på miljön och konflikter kopplade till luftförorening, buller och riskfrågor riskerar att uppstå vid exploatering i centrala lägen.

Barn och äldre är särskilt utsatta grupper för effekter av ett förändrat klimat. Barns hälsa kan påverkas genom till exempel ökad värmestress, förvärrade allergibesvär och ökad risk för vissa infektionssjukdomar⁴⁷. Det finns studier som visar att barn inte får lika mycket utrymme i offentliga miljöer. Vi behöver planera för att barnen ska få plats i städer.

Det behövs tydliga politiska avvägningar och ställningstagande för att minimera konflikterna och skapa en god livsmiljö för människor. Insatser behövs för att förbättra förutsättningarna att planera för en mer hållbar byggd miljö. Med stärkandet av den strategiska och fysiska planeringen och kopplingen till genomförande och uppföljning blir det lättare att styra mot en hållbar samhällsutveckling⁴⁸

Infrastruktur, kollektivtrafik, gång och cykel

I Jönköpings län ökade andelen boende inom 400 meter från hållplats inom tätort från 76,8 till 80,6 procent mellan år 2014 och 2018. Andelen nyttkomna bostäder inom 400 meter från hållplats minskade dock från att ha legat kring ca 80 procent år 2015-2017 till att endast utgöra 64,2 procent 2018. Tillgången till kollektivtrafik inom tätort är störst i Jönköping och Nässjö kommuner där över 90 procent av befolkningen har tillgång till kollektivtrafik inom 400 meter. Gnosjö, Gislaved, Vaggeryd och Tranås har lägst tillgång då andelen endast är 50-55 procent.

Flera kommuner arbetar strategiskt med förtätning av tätorterna och bygger många bostäder i centrala kollektivtrafiknära lägen. Utvecklingen går i rätt riktning när det gäller tillgången till kollektivtrafik men det krävs ytterligare åtgärder för att öka andelen som nyttjar kollektivtrafiken.⁴⁹

Såväl Region Jönköpings län samt många av länets kommuner har planer för att främja cykling.

Hållbar bebyggelsestruktur

En stor utmaning är att få till en utveckling som leder mot en mer hållbar bebyggelsestruktur samt att hantera byggnader ut ett livscykelperspektiv. Byggnad- och fastighetssektorn släppte ut närmare 12 miljoner ton koldioxidkvivalenter i Sverige (2018), vilket motsvarade 21 procent av vårt totala utsläpp av växthusgaser, samt 23 procent av

---

⁴⁸ Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

⁴⁹ Sveriges miljömål

partikelutsläppen, 33 procent av den totala energianvändningen, åtta respektive fem procent av användningen av hälso- och miljöfarliga kemikalier.⁵⁰

Användningen av miljö- och hälsofarliga kemikalier i byggnad- och fastighetssektorn har ökat kraftigt de senaste åren.

Indikator	sedan 2016	3-års snitt	sedan 2008
Växthusgaser (tusen ton CO2-ekvivalenter)	3%	4%	-7%
NOx (tusen ton)	2%	2%	-4%
Partiklar (tusen ton)	2%	4%	-9%
Total energianvändning (TWh)	-1%	2%	9%
Miljöfarliga kemikalier (tusen ton)	-4%	9%	98%
Hälssofarliga kemikalier, exkl. cement (tusen ton)	9%	20%	-3%

Figur 6: Boverkets miljöindikatorer baseras på underlag från Statistiska centralbyrån (SCB)

När både inhemsk produktion och import läggs ihop visar den senaste beräkningen av bygg- och fastighetssektorns miljöpåverkan sammanfattningsvis en trend med ökade utsläpp och användning jämfört med året innan. Den ökande trenden gäller för flertalet av de utvalda indikatorerna: växthusgaser, kväveoxider, partiklar och bränsleanvändning. Sedan 2008 visar utvecklingen av indikatorerna på en liten minskning av utsläpp av växthusgaser, kväveoxider och partiklar medan energianvändning och användningen av miljöfarliga kemikalier har ökat.⁵¹

Kulturvärden i bebyggd miljö

Byggnader och bebyggelsemiljöer är en viktig del av vårt kulturarv, de synliggör vår historia och berikar vår livsmiljö. De är också betydelsefulla resurser i det hållbara samhället, såväl ur ekonomiskt och socialt som miljömässigt hänseende. Därför är det viktigt att aktivt värna såväl hela bebyggelsemiljöers som enskilda byggnaders kulturvärden. Att förse kulturhistoriskt värdefull bebyggelse med relevant skydd är en betydelsefull del av kulturmiljöarbetet samt en förutsättning för att uppnå en långsiktigt hållbar förvaltning av vår bebyggda miljö.

Ökningen i antalet skyddade byggnader går långsamt. I Jönköpings län finns 304 byggnader som är skyddade som byggnadsminne. Flest byggnader som skyddas som byggnadsminne finns i Eksjö. Den största andelen av de byggnader som skyddas som byggnadsminne återfinns i urbana miljöer men ett stort antal byggnadsminnen återfinns även på landsbygden.⁵² För att snabbare öka antalet skydd krävs ökade resurser på såväl kommunal som regional nivå. Det saknas en samlad överblick över den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och därmed även hur mycket som bör skyddas. Kompetensbrist och bristfälliga kunskapsunderlag är ett hinder i arbetet med att bevara natur- och kulturmiljöer.⁵³

⁵⁰ Naturvårdsverket, 2021, Rapport 6968: Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2021

⁵¹ Boverkets miljöindikatorer

⁵² Sveriges miljömål

⁵³ Naturvårdsverket, 2021, Rapport 6968: Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2021

I dagens samhälle har många kulturmiljöer förlorat sina ursprungliga funktioner och utgör ofta hinder för exploatering och en rationell markanvändning. Dessa miljöer riskerar att rivras, förfalla eller växa igen utan skötsel eller hänsyn till dess kulturhistoriska värden. Riksantikvarieämbetets utvärdering från 2017 slår fast att två av tre kommuner saknar de förutsättningar som behövs för att ta hänsyn till kulturvärden i bygglovsprocesser. Flertalet av de studerade kommunerna saknar strategiska överväganden i översiktsplanen för hur kulturmiljön ska hanteras i den fysiska planeringen.⁵⁴

Natur- och grönområden

Att vistas i naturen kan bidra till en bättre hälsa genom exempelvis minskad stress, stärkt kognitiv förmåga och förbättrad psykisk hälsa. Minskad stress kan i sin tur ha en positiv effekt på immunförsvaret. Grönområden skapar också bättre möjligheter för fysisk aktivitet, vilket kan föra med sig positiva hälsoeffekter så som minskad övervikt och fetma. Dessutom minskar exponeringen för buller, luftföroreningar, värme och skadligt solljus⁵⁵.

Av den sammanlagda ytan i svenska städer som utgör offentliga platser är merparten, 67 procent, grönytor.

Tillgången till grönytor är också relativt god. En stor del av befolkningen i de större tätorterna, 94 procent, hade år 2015 tillgång till ett grönområde inom 200 meter från bostaden, vilket inte är någon förändring jämfört med 2010. Det finns dock stora regionala och lokala skillnader. En större andel av personer med låg inkomst uppgav 2015 att de inte hade ett grönområde inom gångavstånd jämfört med grupperna med högre inkomster⁵⁶.

Att bo nära skyddad natur har betydelse för människors hälsa och möjlighet till friluftsliv och rekreation. Att naturen är skyddad gör att människor har tillgång till den långsiktigt, vilket är särskilt viktigt i tätortsnära områden där exploateringstrycket är hårt. Närheten till skyddad natur (nationalparker, naturreservat eller naturvårdsområden) har ökat de senaste åren. År 2019 hade 29 procent av Sveriges befolkning mindre än 1 kilometer till skyddad natur från sin bostad. I Jönköpings län var motsvarande siffra 22 procent 2019.⁵⁷

Andelen barn som varje dag vistas i grönområden har minskat betydligt över tid, från 78 procent 2003 till 49 procent 2019. Barn med utrikes födda vårdnadshavare och barn som bor trångt vistas mer sällan i grönområden jämfört med andra barn. Vårdnadshavarnas utbildningsnivå har också betydelse för vistelsen i grönområden.⁵⁸

Natur- och grönområden i städer och samhällen är också viktiga för att bevara och främja biologisk mångfald. Förlusten av biologisk mångfald har inte hejdat och hastigheten med

---

⁵⁴ Riksantikvarieämbetet, 2020, Kulturmiljön i miljömålssystemet – Kulturmiljööversikt delrapport I

⁵⁵ Folkhälsomyndigheten, information om friluftsliv för bättre folkhälsa

⁵⁶ SCB, Lämna ingen utanför Statistisk lägesbild av genomförandet av Agenda 2030 i Sverige, oktober 2020

⁵⁷ Sveriges miljömål

⁵⁸ Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

vilken arter försvinner har inte bromsats upp. Störst är risken för arter som är i behov av jordbrukslandskap och marin miljö.⁵⁹

Även om förtätning i städer och samhällen betraktas som en indikator på en mer hållbar och resurseffektiv urbanisering, kan det ge målkonflikter eftersom förtätning också kan innebära att urbana och tätortsnära grönområden och grönytor exploateras.⁶⁰ En annan risk är att med ökande befolkning i många av tätorterna kan de befintliga tätortsnära grönområdena utsättas för högre tryck.⁶¹

Kraven och önskemålen på vad den tätortsnära naturen ska kunna leverera nu och i framtiden kommer att öka. Grönområden och tätortsnära natur bör planeras och utformas för att kunna ta hand om ökande vattenmängder, sänka temperaturen, vara en resurs för biologisk mångfald och bidra till folkhälsa och ökad fysisk aktivitet. Det behövs verktyg för att synliggöra mångfunktionaliteten och bidra till avvägningarna mellan olika funktioner.⁶²

Samhällsplanering och fysisk planering kan bidra till den biologiska mångfalden och till natur- och grönområden, skapa förutsättningar för ekosystemtjänster samt den gröna infrastrukturen. Den fysiska planeringen kan både styra översiktligt på landskapsnivå och detaljerat hur mark och vatten ska användas. I den gröna handlingsplanen har grön infrastruktur i exploaterade områden identifierats som ett insatsområde där länet har störst utmaningar.

God vardagsmiljö, Hälsa och säkerhet

Andelen besvärade från luft i bostaden respektive utanför bostaden var på ungefär samma nivå år 2015 som år 2007. Skillnaden är att fler vuxna än barn och fler kvinnor än män nu uppger att de besväras.⁶³

Var femte person utsätts för höga trafikbullernivåer vid sin bostad. Trafikverket (2016) har estimerat att väg- och spårtrafikbuller medförde 500 förtida dödsfall och 50 000 fall av hjärt- och kärlsjukdom under 2011.⁶⁴ Att bo i ett bullerutsatt läge ökar risken för besvär. Cirka 12 procent av barnen som bor i flerfamiljshus har sitt sovrumsfönster mot en större gata eller trafikled, järnväg eller industri, och av 12-åringarna är 5,4 procent mycket störda av trafikbuller i hemmet.⁶⁵

---

⁵⁹ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

⁶⁰ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

⁶¹ Naturvårdsverket, 2019, Uppföljning av målen för friluftslivspolitiken 2019

⁶² Folkhälsomyndigheten, information om friluftsliv för bättre folkhälsa

⁶³ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

⁶⁴ SCB, Lämna ingen utanför Statistisk lägesbild av genomförandet av Agenda 2030 i Sverige, oktober 2020

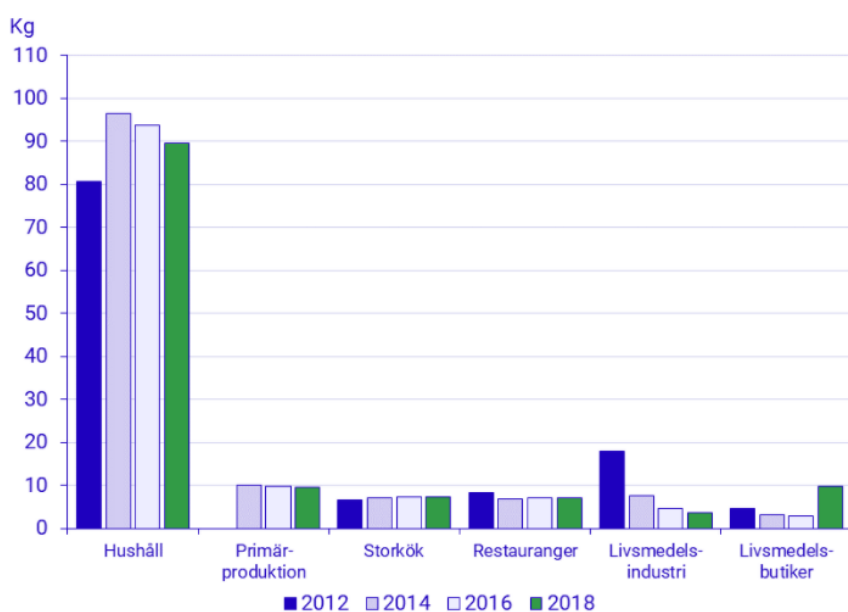
⁶⁵ Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

Gällande luftkvalitet görs bland annat mätningar av partikelhalter i urban bakgrund. För Sverige som helhet har årsmedelvärdet av partikelhalter (PM_{2,5}) i luft i urban bakgrund minskat de senaste åren, även om längre mätserier saknas. År 2019 var halten 5,7 µg/m³.⁶⁶

Vägledning, underlag och medel behövs för att öka satsningar på att minska hälsorisker och främja hälsosamma miljöer inom- och utomhus.

Hushållning med energi och naturresurser samt Hållbar avfallshantering

Matavfallet minskade med fyra procent under åren 2014–2016. Hushållen står för den enskilt största posten, 70 procent av matavfallet.⁶⁷

Figur 7: Matavfall kg per capita, SCB

2020 års statistik från Avfall Sverige visar att den biologiska återvinningen ökade med 13 procent 2020, medan restavfallet minskade med 5 procent. Ökad utsortering av matavfall och förpackningar har alltså fått effekt. Statistiken visar också att mängden avfall som går till materialåtervinning ökar. Totalt har mängden ökat med fem procent från 147 kg/person till 155 kg/person. Mängden kommunalt avfall uppgick till 4,8 miljoner ton 2020, vilket motsvarar 466 kg per person. Det är en minskning med 1 kg jämfört med 2019⁶⁸. Samtidigt ökar andelen kommuner med fastighetsnära fyrfacksinsamling I länet har flertalet kommuner fastighetsnära insamling.

⁶⁶ SCB, Statistik för målen i Agenda 2030 samt Sveriges miljömål

⁶⁷ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

⁶⁸ Avfall Sverige avfallsstatistik

Frisk luft

Att andas in luftföroreningar påverkar hälsan negativt. För många människor kan föroreningar i luften även bidra till förkortad livslängd. De luftföroreningar som är skadligast för hälsan är inandningsbara partiklar, marknära ozon och vissa kolväten. Miljömålet Frisk luft är svårt att nå både på nationell och regional nivå.

Miljömålets preciseringar fokuserar på att minska halter av olika luftföroreningar så att de inte överskrider lågrisknivåer för cancer eller riktvärden för skydd mot sjukdomar eller påverkan på växter, djur, material och kulturföremål.

Exponering av luftföroreningar

Internationellt behövs åtgärder för att minska halterna av långväga transporterade luftföroreningar. Långtidsexponeringen för partiklar i omgivningsluften sjunker. Partiklarna kommer framför allt från långdistanstransporter från kontinenten. Exponeringen är avsevärt högre i södra än i norra Sverige, eftersom de södra delarna av landet påverkas mer av vindar från Europa

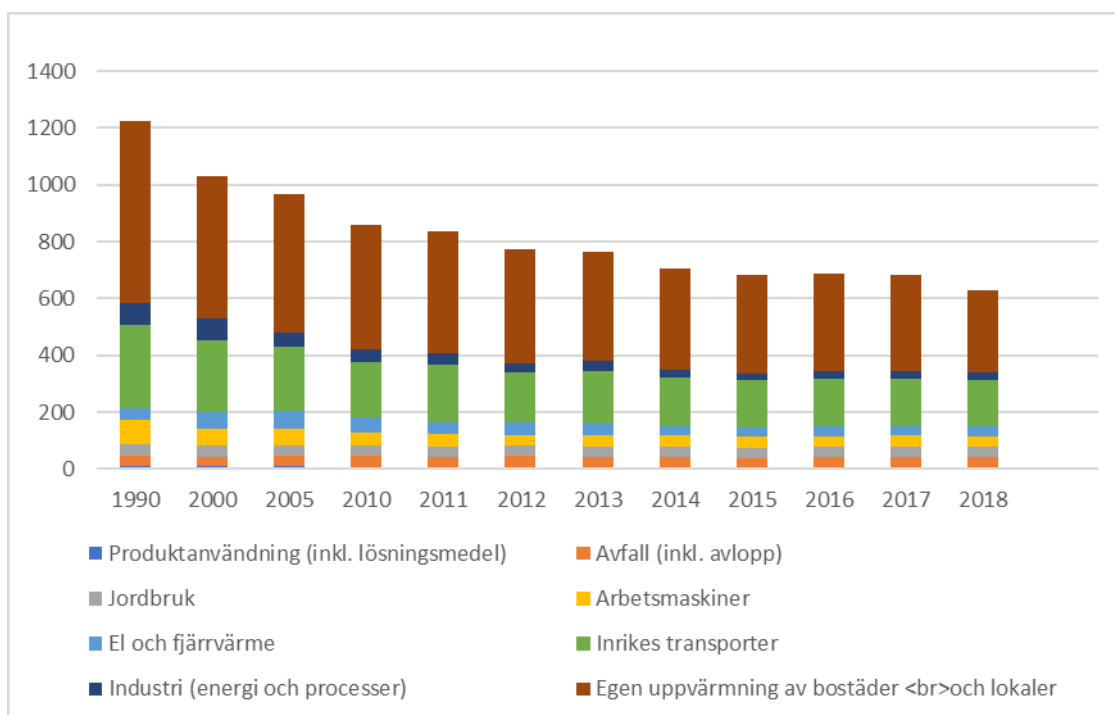
Exponering av luftföroreningar som kväveoxid (NO₂), partiklar påverkar människors hälsa och leder även till dödsfall. År 2015 beräknade IVL Svenska miljöinstitutet att ca 7 600 personer i Sverige avled på grund av luftföroreningar. Utsläppen av främst partiklar har minskat.⁶⁹

En positiv trend i miljön ökar förutsättningarna att nå målet, men halterna av kvävedioxid, partiklar och ozon ligger fortfarande långt från målnivån. Nationellt behövs åtgärder för att minska halter av kväveoxider och partiklar från trafiken. Även utsläpp av bens(a)pyren och partiklar från vedeldning behöver minska.⁷⁰

---

⁶⁹ SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

⁷⁰ Sveriges miljömål

Figur 8: Utsläpp av små partiklar (PM 2,5) i Jönköpings län fördelat på sektorer, Sveriges miljömål

Småskalig vedeldning

Vedeldning kan orsaka höga halter av luftföroreningar lokalt och hur vanligt förekommande vedeldning är skiljer sig mycket mellan olika regioner. Särskilt i lokalsamhällen där inversion är mer vanligt förekommande är detta ett miljöhälsoproblem.⁷¹

Vedeldning är en av de största källorna till hälsofarliga luftföroreningar i Sverige. Utsläppen från vedeldningen beräknas bidra till att cirka 1 000 personer om året dör i förtid. Sot från eldningen har också en klimatpåverkan.⁷²

Samhällsplanering

Andelen som rapporterar ganska dålig eller mycket dålig luftkvalitet är också högre bland dem som bor i en bostad med fönster mot en större gata eller trafikled. År 2015 uppgav 5 procent att de besvärades av luft utanför bostaden. Något färre besvärades av luft i bostaden. Det låg på ungefär samma nivå som 2007.⁷³

⁷¹ SCB, Lämna ingen utanför Statistisk lägesbild av genomförandet av Agenda 2030 i Sverige, oktober 2020

⁷² Naturvårdsverket, Information om påverkan på hälsa och miljö från vedeldning

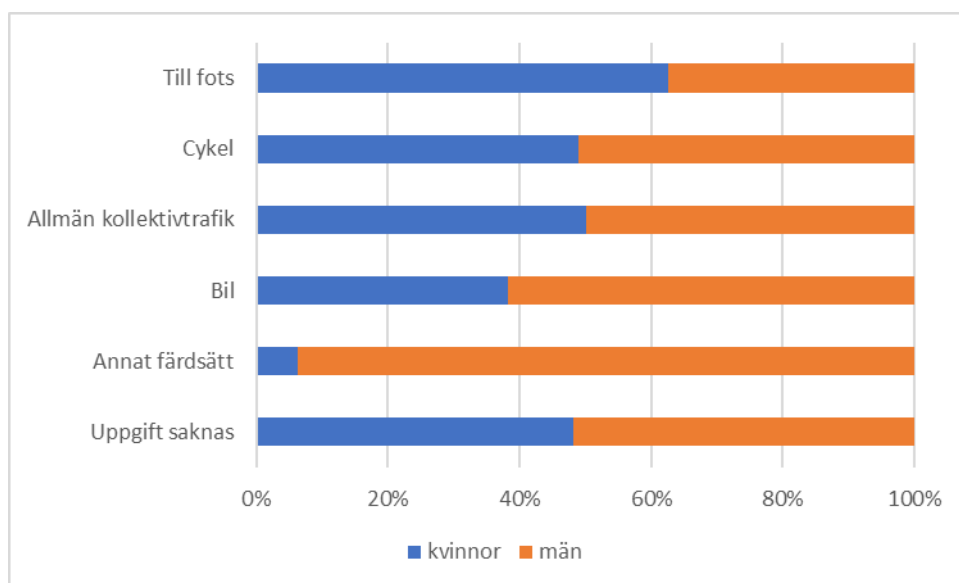
⁷³ SCB, Statistik för målen i Agenda 2030

Små barn är extra känsliga för luftföroreningar. Studier har visat att hög exponering för luftföroreningar tidigt i livet riskerar att ge livslånga konsekvenser för barnets fysiska och mentala utveckling. Barn vars förskolor ligger i stadsmiljöer är särskilt utsatta för luftföroreningar då deras utevistelse riskerar att ske i nära anslutning till trafik och trafikerade miljöer. Barn har dessutom oftast en högre aktivitetsnivå utomhus och andas därmed in en förhållandevis större mängd luft än vuxna. Detta medför att barn får i sig mycket mer luftföroreningar i förhållande till sin kroppsvikt än vad vi vuxna får. Det är därför viktigt att vi har kunskap om luftkvaliteten i barnens utemiljöer⁷⁴

Många barn i Sverige har astma och olika slags allergier. Allergisnuva och pollenallergi ökar bland barn.⁷⁵

Resvanor

I Jönköpings län står kollektivtrafik, cykel och gång för i genomsnitt 15 procent av resandet under åren 2011-2016. Detta är lägre än genomsnittet för landet. Under motsvarande period stod bilresandet i genomsnitt för 84 procent. Andelen persontransportresor till fots och med cykel utgör en liten andel som varit relativt konstant under åren. Andelen kollektivtrafik visar möjligen en svagt minskande trend de senaste åren, medan andelen resande med bil möjligen visar en ökning.⁷⁶

Figur 9: Totalt rest sträcka i 1000-tals km under åren 2011-2016 i Jönköpings län, Sveriges miljömål

⁷⁴ Naturvårdsverket, 2017, Luft & Miljö – barns hälsa. Om luftmiljö och svensk luftövervakning

⁷⁵ Folkhälsomyndigheten, Rapport 2010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

⁷⁶ Sveriges miljömål

Halter av luftföroreningar

Luftkvaliteten i Jönköpings län har förbättrats markant sedan 1980-talet. Men utvecklingen har avstannat under de senaste åren. Under år 2020 genomfördes mätningar av luftkvalitet i Jönköpings tätort samt modellberäkningar i länets alla kommuner. De flesta överskridandena av miljömålets preciseringar med avseende på luftkvalitet sker på hårt trafikerade gator. I bakgrundsmiljöer, som är de miljöer människor mest vistas i, är situationen i regel bättre. Halterna av luftföroreningar kan variera mellan åren, bland annat beroende på väder.

Det är särskilt svårt att nå miljökvalitetsmålet vid hårt trafikerade gator i tätorterna. Halterna av luftföroreningar är högst i Jönköping men målets gränsvärden, särskilt för bensen, beräknas överskridas även i andra kommuner. För att nå målet behöver trafiken minska i stadsmiljön. Här är fysisk planering ett viktigt verktyg. Mätningar av utsläpp av kväveoxider visar att halterna i gatumiljön i Jönköpings och Nässjö kommun överstiger årsmedelhalten för miljömålet.⁷⁷

---

⁷⁷ Länsstyrelsen i Jönköpings län, Rapport 2021:1: Miljömålsuppföljning i Jönköpings län 2020

Skyddande ozonskikt

Ozonskiktet i atmosfären skyddar livet på jorden genom att filtrera bort en del av den skadliga UV-strålningen från solen. Därför innebär det en fara när ozonskiktet tunnas ut. Hos människor ökar risken för till exempel hudcancer, nedsatt immunförsvar och ögonsjukdomen starr. Miljömålet Skyddande ozonskikt bedöms kunna nås. Detta miljömål bedöms bara på nationell nivå.

Miljömålets preciseringar fokuserar på att:

- Nå vändpunkten för uttunnningen av ozonskiktet och kunna observera början på återväxten av ozonskiktet.
- Minska halter av ozonnedbrytande ämnen

Avstannad Uttunning av ozonskiktet

Globalt sett har uttunnningen av ozonskiktet stannat av, men det är oklart om återväxt har påbörjats. Indikationer finns på att återväxten kan ha påbörjats samt att flera ozonnedbrytande ämnen fortsätter att minska. Många ozonnedbrytande ämnen finns kvar i atmosfären under lång tid. Även om utsläppen av flertalet ämnen har minskat eller upphört, dröjer det alltså flera decennier innan den nedbrytande effekten på ozonskiktet upphör. Det är svårt att avgöra tjockleken på ozonskiktet. Det beror bland annat på ozonskiktets naturliga variationer. Ozonskiktets tjocklek påverkas även av både klimatet och av halten av vissa växthusgaser i atmosfären.

Det internationella arbetet inom Montrealprotokollet måste fortsätta. Produktion och konsumtion av ozonnedbrytande ämnen måste fortsätta att minska. Dessutom är det viktigt att kontrollera att inte nya ozonnedbrytande ämnen kommer ut på marknaden. Fortsatt internationellt arbete och nationellt omhändertagande av bland annat rivningsavfall är viktigt.⁷⁸

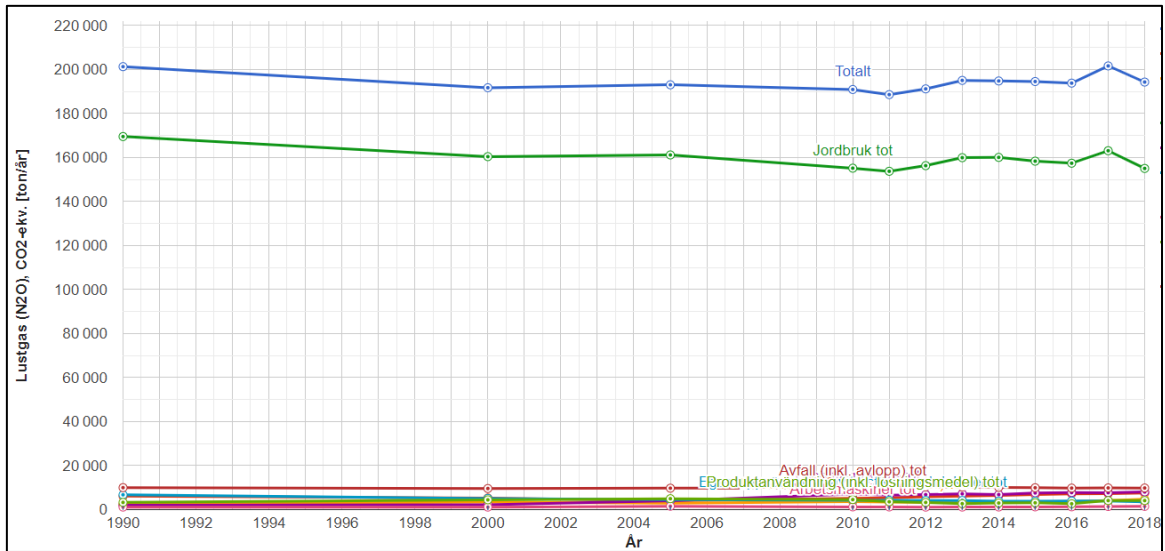
Data visar att det inte skett några större förändringar på ozonskiktets tjocklek över Sverige och utvecklingen mot en tillväxt går långsamt.⁷⁹

Dock finns det utsläpp av andra ämnen som lustgas, som bryter ned ozonskiktet och bidrar till växthuseffekten, där utsläppen istället ökar. Det blir allt tydligare att framtida utsläpp av koldioxid, metan och lustgas kommer att spela en väldigt viktig roll för ozonskiktets fortsatta utveckling. I andra åtgärdsprogram finns åtgärder för att minska utsläppen av ozonnedbrytande ämnen samt åtgärder för att minska våtmarker i landskapet.

---

⁷⁸ Sveriges miljömål

⁷⁹ Naturvårdsverket, 2021, Rapport 6968: Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2021

Figur 10. Utsläpp av lustgas, CO₂-ekivalenter i Jönköpings län. Källa: Nationella emissionsdatabasen.

De nationella utsläppen av lagstiftningen reglerade ozonnedbrytande ämnen består nästan uteslutande av CFC (klorfluorkarbonater) från befintliga och uttjänta produkter. Utsläppen från dessa produkter har minskat kraftigt sedan 1990-talet. Huvuddelen av de kvarvarande utsläppen på nationell nivå av CFC uppkommer vid bristfälligt omhändertagande av isoleringsmaterial vid rivningar.

När det gäller lustgas är källan främst jordbrukssektorn.⁸⁰ Åtgärder behövs främst för att minska utsläppen är:

- Hantering av uttjänta produkter
- Förbränning av fossila bränslen
- Minska utsläppen av lustgas

⁸⁰ Naturvårdsverket, 2021, Rapport 6968: Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2021

Säker strålmiljö

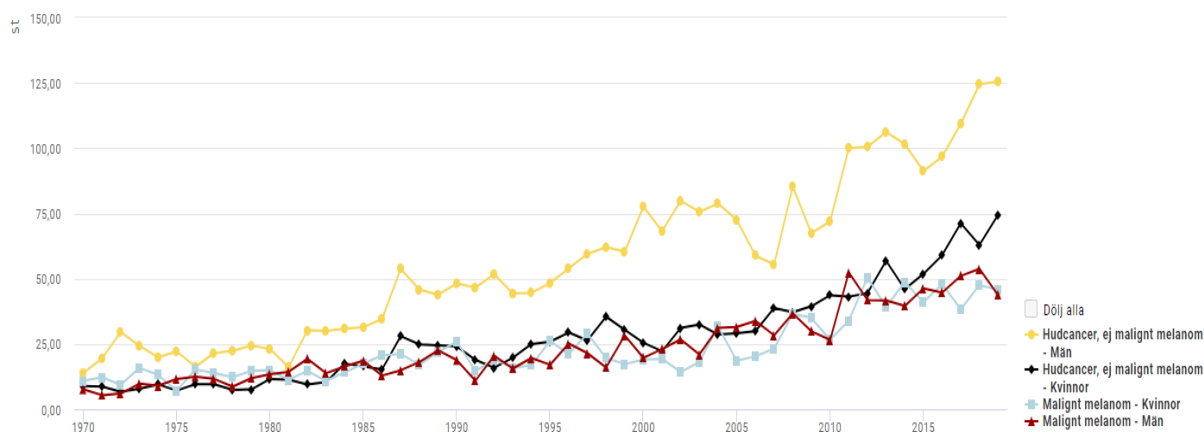
Strålning kan vara till nytta, men den kan också vara skadlig. För att de skadliga effekterna av strålning på människa och miljö ska vara så små som möjligt ska all verksamhet med strålning vara berättigad. Det betyder att strålningen måste göra mer nytta än skada, och att stråldoserna ska begränsas så långt som det är möjligt och rimligt. Miljömålet Säker strålmiljö bedöms troligtvis kunna nås på både nationell och regional nivå.

Miljömålets preciseringar fokuserar på att:

- Begränsa exponering för skadlig strålning i arbetslivet och i övriga miljön
- Begränsa utsläppen av radioaktiva ämnen i miljön begränsas så att människors hälsa och den biologiska mångfalden skyddas.
- Minska exponering för ultraviolett strålning så att hudcancerfall minskar
- Begränsa exponeringen för elektromagnetiska fält i arbetslivet och i övriga miljön så att människors hälsa och den biologiska mångfalden inte påverkas negativt.

Hudcancerfall ökar

Hudcancer tillhör de vanligaste tumörsjukdomarna. Den långsiktiga trenden med ett ökat antal årliga fall av hudcancer bedöms fortsätta, antalet diagnostiserade fall har stigit kraftigt i de senaste decennierna. Den främsta orsaken är exponering för ultraviolett strålning (UV-strålning).

Figur 11: Antal diagnostiserade fall av hudtumörer per 100 000 invånare i Jönköpings län mellan åren 1970-2019. Sveriges Miljömål

I Jönköpings län var antalet nya fall under 2019 (ålderskorrigerat till befolkningen år 2000) för malignt melanom 46 för kvinnor och 44 för män. Trenden är ökande även om antalet nya fall av malignt melanom varierar mellan åren.⁸¹

⁸¹ Sveriges miljömål

Att minska barns och vuxnas exponering för UV-strålning är av central betydelse för att på sikt minska antalet hudcancerfall. Att förändra människors solvanor är en stor utmaning, men undersökningar visar att en stor andel av föräldrarna skyddar sina barn mot solen och att andelen svenskar som inte är intresserad av att vara solbrun har ökat. Andelen barn som bränt sig i solen någon gång under det senaste året har sjunkit något. Enligt BMHE 19 hade 20 procent av fyraåringarna åringarna bränt sig under det senaste året, vilket är på samma nivå som 2011. Bland 12-åringarna är det färre som har bränt sig 2019 jämfört med 2011 (44 respektive 48 procent). Andelen barn som regelbundet skyddas mot solen har ökat jämfört med 2011. De vanligaste sätten att skydda sig är genom att ha på sig kläder och att använda solskyddskräm.⁸² Trenden visar dock att attityden hos allmänheten är att hälsan är viktigare än att vara solbrun.

Radon

Radon är den enskilt största orsaken till att allmänheten exponeras för joniserande strålning, och inandning av radon utgör en hälsorisk. Årligen diagnostiseras omkring 4 000 lungcancerfall och Stålsäkerhetsmyndigheten bedömer att cirka 500 av dessa fall orsakas av radon. Antalet radonmätningar som redovisas i byggnaders energideklarationer har över åren stadigt minskat. Det är önskvärt att öka antalet radonmätningar som underlag för att kunna sätta in åtgärder för att kunna sätta in åtgärder för att minska radonhalten där referensnivån överskrids.⁸³

---

⁸² Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

⁸³ Sveriges miljömål

Referenser

Avfall Sverige avfallsstatistik

Boverkets miljöindikatorer

Folkhälsomyndigheten, information om friluftsliv för bättre folkhälsa

Folkhälsomyndigheten, Rapport 20010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

Kemikalieinspektionen, Rapport 1/20: Giftfritt från början - underlag till regeringen med förslag på strategi och nya etappmål för farliga ämnen till 2030

Konsumentverket, Rapport 2020:2: Konsumenterna och miljön 2020.

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Information om förorenade områden

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Rapport 2020:18 Miljögiftsundersökningar i Jönköpings län 2017 – 2019

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Rapport 2020:14 Analys av bostadssituationen i Jönköpings län 2020

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Rapport 2021:1: Miljömålsuppföljning i Jönköpings län 2020

Nationella emissionsdatabasen

Naturvårdsverket, Miljömålet Giftfri miljö

Naturvårdsverket, Information om påverkan på hälsa och miljö från vedeldning

Naturvårdsverket, 2017, Luft & Miljö – barns hälsa. Om luftmiljö och svensk luftövervakning

Naturvårdsverket, 2019, Uppföljning av målen för friluftslivspolitiken 2019

Naturvårdsverket, 2021, Rapport 6968: Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2021

Regeringskansliet, 2020, Cirkulär ekonomi - strategi för omställningen i Sverige

Regeringskansliet, 2021, Cirkulär ekonomi Handlingsplan för omställning av Sverige

Riksantikvarieämbetet, 2020, Kulturmiljön i miljömålssystemet – Kulturmiljööversikt delrapport I

SCB, Statistik för målen i Agenda 2030

SCB, Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019

SCB, Lämna ingen utanför Statistisk lägesbild av genomförandet av Agenda 2030 i Sverige, oktober 2020

SCB, Statistisk lägesbild 2021 Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige

Sveriges miljömål, www.sverigesmiljomal.se

Upphandlingsmyndigheten och Konkurrensverket, 2020, Statistik om offentlig upphandling 2020

Länsstyrelsen
i Jönköpings län